TURAN DURSUN

Allah

10. BASIM

İÇİNDEKİLER

Sunuş

I - "ALLAH" ADININ ARAPÇA OLUP OLMADIĞI KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLER

A - "Allah" Adının Başka Dillerden Arapçaya Geçtiği Yolundaki Görüş

B-"Allah" Adının Arapça Olduğu Yolundaki Görüş
1. "Allah", Bir Türev mi (Müştak) Özel Ad mı?
a) "Allah" Sözcüğünün, Tanrı'ya Özel Ad Olduğunu Savunanların Görüşü
b) "Allah Belirli Anlamı Olan Bir Sözcükten Türemiş Bir Türevdir" Görüşü
2. "Allah" Sözcüğünün Kökeni ve Anlamı

II -"ALLAH"A "TANRI" DENİR Mİ?

A - "Allah"a "Tanrı" Denemeyeceğini İleri Sürenlerin Görüşü
1. "Allah"ın Özel Ad Olarak Görülmesi
2. "Allah"ın Çoğulunun Olmasına Karşılık "Tanrı'nın ve Ötekilerin Çoğullarının Bulunması
3. Başka Tanrılara "Allah" denmiyor; "Tanrı" Deniyor Olması
4. "Allah" ve "İsm-i Azam"

B - "Allah"a "Tanrı" Denebileceği ve Kanıtları
l."Allah"a "Tanrı" Denebileceğinin Ayet ve Hadislerden Kanıtları
2. "Tanrı" Sözcüğünün, Tek Tanrı'ya inananlar Çevresinde Taşıdığı Özel Anlamı
3. İslam'ı Çok İyi Bilenler Kesiminde de "Allah" Adı Yerine Tanrı Denegelmiş Olması

a) Tefsirlerde "Tanrı"
b) Dinbilirlerin Fetvaları
c) Eski Sözlüklerde "Tanrı"

III - İSLAM ÖNCESİ (EL CAHİLİYE) ARAPLARINDA "ALLAH"

A - Eski Arap Dilinde
B - Eski Arapların inançlarında "Allah"

IV - KUR'AN VE HADİSLERDE "ALLAH"

A - "Allah"ın "Kendi"si ("ZAT"ı)
1. "Allah" Kur'an'da "Kendi"ni Nasıl Anlatıyor?
2. Peygamber Allah'ın Kendisini Nasıl Anlatıyor.

B - Allah'ın "sıfat"ları

V - İSLAM "KELÂM"INDA "ALLAH"

A - Allah'ın Varlığı Nasıl Kanıtlanabilir?
1. "Sonradanlık" ("Hudus") Yolu
2. Olabilirlik - Olmayabilirlik (iman) Yolu
3. Başka Yollar

B - Allah'ın Kendisini Olduğu Gibi (Künhünü) Bilip Kavramak Mümkün mü?

yönelen", "Haniflik Dini"ne, ("e'd-Dinu'1-Hanefiyyeti") de sonradan "İslam" anlamını verirler. Ümeyye, Tek Tanrı inancının taşıdıkları aktarılagelen "hanif"lerdendir. islam Peygamberinin gelmesinden önce kendisine peygamberliğin verileceğini umduğunu, ama bu olmayınca kıskanıp islam'a ve Peygamberlerine düşman olduğu ileri sürülür. Müslümanlar kesiminde "Aduvvul-lah" yani "Tanrı düşmanı" diye nitelenir. (Bkz.Ebu'1-Ferec Isbihani, Eğani aynı yer.)

C - Allah'ın Sıfatları Üstüne Tartışmalar
1. Allah'ın Zati Sıfatları
a) Selbi Sıfatlan
b) Subuti Sıfatları
2. Allah'ın "Fiili Sıfatlar"ı

VI - ALLAH - EVREN, ALLAH- İNSAN VE TOPLUM İLİŞKİLERİ

A - Allah - Evren İlişkisi
1. Allah Evreni Nasıl Yönetir?
2. Allah'ın Evreni Görüp Gözetmesi, Koruması

B - Allah - insan ilişkisi

ÖZET

SUNUŞ

Toplumu değiştirmek isteyen herkes, ilk önce yaşadığı toplumun eskiyen, çürüyen hakim kültürü ve ideolojisiyle karşı karşıya gelir. Bu, bir anlamda yaşadığı toplumla karşı karşıya gelmektir. Tarihteki bütün büyük dönüşümlerin hepsi, son tahlilde, toplumun kendisinin değişmesidir.

1920'lerden sonra materyalist felsefeye doğru atılımın başını Türk devrimi çekiyordu. İdeolojik alanda Ortaçağ'dan çıkışta Kemalist devrimin önemli bir etkisi oldu. Osmanlı ile siyasal düzlemde hesaplaşan Kemalistler, daha sonra felsefi alanda idealizmle hesaplaşmayı yaşadılar. Atatürk ve arkadaşları, 1930'ların eşiğinde, "Allah mı insanı yarattı, yoksa insan mı Allah'ı" sorusunu kendilerine sormuşlar ve net bir yanıt vermişlerdir. Bu tür yanıtları, gizli toplantılarda, sofralarda değil, okul kitaplarının sayfalarına yazarak yapmışlardır. Din konusundaki tavırlarını meclis kürsüsünden de ilan etmekten çekinmemişlerdir.
1960'lardan sonra Türkiye'yi yönetenler, askeri yetkililer de içinde olmak üzere, dini ideolojiyi yükselen demokrasi hareketine karşı bir dalgakıran olarak benimsediler. 1980'lere gelindiğinde Türkiye'de din birleştirici bir rol oynar, din lazımdır' biçiminde bir saptama yaptılar. Büyük burjuvazinin ve devletin merkezi güçlerinin ideolojisi İslam olmamasına rağmen, bin yıllık kökleri olan olan İslami ideolojiyi geniş halk kitlelerinin önüne bir barikat olarak yerleştirdiler ve ideolojik hegemonya aracı olarak kullandılar. Burjuvazi, ümmetten millete geçişin mücadelesini veren Türk devrimini önce yan yolda bırakmış, daha sonra da bu tavrıyla Türk devriminin kazanımlarını ortadan kaldırmaya yönelmiştir. Ortaçağ ideolojisinin büyük darbeler yemesi sonucu laik ve modern kuşakların yetiştiği, farklı din ve mezheplerden insanların yaşadığı bir ülkede din nasıl birleştirici olabilir?

1950'lerden sonra Türk devriminin sönüşe geçmesiyle birlikte toplumun materyalist eğitimi de aşınmaya uğradı. 1960 sonrasında ise devlet dışında materyalizmi kitlelere yayan odaklar oluşmaya başladı. Bilimsel sosyalizmden esinlenen bu ideolojik- kültürel çaba, burjuva materyalizmini kitlesel olarak aşma yönünde bir başlangıcı da ifade ediyordu. Arlık genç kuşaklar materyalizmi Marks, Engels, Lenin ve Mao'dan öğreniyorlardı.

Batı, burjuva demokratik devrimler öncesinde büyük bir aydınlanma çağı yaşadı. Bizim tarihimizde ise, Beşir Fuat gibi bir kaç düşünür dışında böyle bir çaba yok. Burjuvazinin demokratik atılımı, ülkemizde her alanda olduğu gibi, kültürel alanda da cılız kaldı. Türkiye'nin demokratik devrimini tamamlaması ve insan zihninin zincirlerinden kurtularak özgürleşmesi ve aydınlanmasına önderlik, daha modern ve siyasal akım olan sosyalizmin omuzlarına kalmıştır. 1960 sonrası marksistlerimizin materyalizmin tutarlı ve çağdaş temsilcileri olması gerekirken, materyalizmin ulusal plandaki köklerini ortaya çıkaramamışlardır. Diyalektik materyalizm, ulusal planda burjuvazinin materyalizmini incelemediği için onunla hesaplaşmadılar ve tarihi yerine oturtamadılar.

1980 sonrası *Saçak* ve *2000' e Doğru* dergileri dini ideolojiye karşı net itirazlar yöneltti. Dinin bir ortaçağ ideolojisi olarak bilimle ve modern toplumun ihtiyaçlarıyla bağdaşmadığını ortaya koydu. Bunu yaparken, burjuva materyalizmin ulusal plandaki köklerini ortaya çıkarmakla yetinmeyip, bizzat İslam'ın temel kaynaklarını ele alarak bir ideolojik mücadele yürüttü. Sorunu kültürel ve ideolojik düzlemde ele aldı. Turan Dursun, din alemine, safsataya, hurafeye karşı bu dergilerde kalemiyle savaştı. Rahat yaşamak uğruna gerçeği mezara götürmedi. Bir aydınlanman olarak marksistlerle birleşti.
Bugün, ideolojik olarak dine sarılanlar, İslama dayanarak yenileşmeye karşı barikat inşa edenler, ideolojinin siyaset alanına yayılmasını şiddet yoluyla ezmeye yönelmektedirler. Diğer taraftan, İslami ideolojinin gerçek sahipleri ideolojinin siyaset alanına yayılmasını isleyen dini çevreler de sorunu şiddet yoluyla çözmeye yöneldiler. Önce radyolarında, dergilerinde tehdit ettiler. Daha sonra öldürme eylemlerine başladılar. Bu kitabın yazan öldürüldü. Öldürülünce din kurtuldu mu? İdeolojik sorunlar, ideoloji dışı araçlarla, şiddet ve cezayla değil, demokratik bir ortamda ve ideolojik mücadeleyle çözülmelidir.

Modern-demokratik toplumun kurulmasının ve demokratik devrimin tamamlanmasının taşıyıcıları düşünce ve vicdan özgürlüğünden yanadırlar. Hiç kimseye düşüncesi, dini inancı, ibadeti yüzünden baskı yapılamaz. Yapılması gereken, katılmadığımız düşüncelere karşı ideolojik mücadele yürütmek ve toplumu

aydınlatmaktır. Biz biliyoruz ki, metafizik iman, hayatın kendisine, bilimsel düşünceye karşı koyamaz. İdeolojik mücadeleden korkan ve kaçanlar ise kendilerine hizmet edecek caniler arayacaklardır. Bunlara da toplum hakettikleri yanıtı verecektir.

Elinizdeki kitap, Turan Dursun'un uzun yıllar üzerinde çalıştığı 14 ciltlik Kur'an Ansiklopedisi'nin "ALLAH" maddesidir. İslam öncesi ve sonrası kaynakların taranmasıyla hazırlanan bu madde dini ideolojiye karşı yürütülen ideolojik mücadelede temel bir kaynak olması düşüncesiyle Ansiklopedinin yayınını beklemeden ve metnin orijinalinde hiç bir değişiklik yapmadan okuyucularımıza sunuyoruz.

Kaynak Yayınları

"ALLAH"

(Tefsirlerden:) "Gerçek Ma'bûd", "En Yüce ve Mukaddes varlığın, başkasının ortak olamayacağı özel adı." "Tanrısal niteliklerin,tümünü kendinde bulunduran, varlığı kendinden olan, Tek Gerçek varlığın, Tek Tanrı'nın adı."

رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهٖ
هَلْ تَعْلَمُ لَهٗ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾

Anlamı: Göklerin, yerin Ve bu ikisinin arasında bulunanların Tanrısı'dır. (Rabb). Öyleyse O'na kulluk et. Ve O'na olan ibadette kesinti yapma, O'na bir "adaş" ("semiyy") bilir misin? (Meryem Suresi, ayet: 65.)

Açıklama: "Allah" adının özel ad olduğuna ve bu adda başkalarının ortak olamayacağına kanıt olarak gösterilenler arasında bu ayet de bulunmakta. (Aşağıya bkz.)

I
"ALLAH" ADININ ARAPÇA OLUP OLMADIĞI KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLER

A- "Allah adının başka dillerden Arapçaya geçtiği yolundaki görüş

Kimilerine göre, "Allah", Arapça değildir. "İbranca" ya da "Süryanca"dır. (Bkz. Razi, e't-Tefsiru'1-Kebir, c.l. s. 163.)

İslam Ansiklopedisi'nde "Allah"ın sözcük olarak aslının "Aramice" ve "Alaha" olduğunu söyleyenler bulunduğu yazılı. (Bkz. "Allah" maddesi.)

"Süryanca", "Aramca"nın bir dalı olarak kabul edilir. Süryani tarihini yazan Aziz Günel de "Allah"ın Süryanca olduğunu yazıyor. (Günel'in yazdığına göre, "Allah"ın sözcük olarak aslı, Süryanca'daki "Aloho"dur. (Bkz. Aziz Günel, Türk Süryaniler Tarihi, Diyarbakır, 1970, s. 46)

Tevrat'ın İbranca'sında da "Allah" adının "Elah" (tekil) ve "Elahim" (çoğul) olarak yer aldığı görülmekte. Ancak "Elahim" çoğulken tekil anlamında, yani Tek Allah karşılığında kullanılmakta. Yahudiliğin ikinci kurucusu sayılan ünlü Yahudi düşünür Musa İbn Meymun (1135-1205) da, böyle yer verip kullanmakta. (Örneğin bkz. İbn Meymun'un ünlü kitabı: "Delaletü'l-Hairin", yay. Hüseyin Atay, s. 27, not: 258, s. 29, not: 294,296.)

"Allah"ın ve "ilah"ın, tüm Sami dillerinde yer alan ve "tanrı", "baştanrı" anlamı verilen "El" ya da "il" ilişkili olduğu ileri sürülür. Taberi'nin "Camiu'l-Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an" adlı ünlü tefsirinde de belirtildiği gibi birçok islam büyüğünün görüşüne göre, Cebrail'de, Mikail'de, İsrafil'de, Azrail'de... bulunan "il (ya da el)" "Tanrı (Allah)" anlamına gelmektedir. "Cebr", "kul" demek olan "abd" ; "Mika" da "kul -cuk (küçük kul)" demek olan "ubeyd" anlamındadır. Onun için "Cebrail "Tanrı'nın kulu" demek olan "Abdullah"; "Mikail" de

"Tanrı'nın kulcuğu" demek olan "Ubeydullah" ile eş anlamlıdır. Bu görüşte olanların adlan arasında, İbn Abbas, Abdullah İbn Hars, İkrime, Ali İbn Huseyn gibi adların da bulunduğu görülmekte. Dahası: Ebubekir'in de (Halife), "İl"i "Allah" anlamında kullanmakta. "Yalancı Peygamber Müseyli-me"nin yandaşlarına: "-Yazık size nasıl bir inanca kapılıyorsunuz! Tanrı'ya antiçerek söylerim ki 'Tanrı'dandır' diye ileri sürülen bu sözler 'İL'den (yani Allah'tan) gelme değildir..." dediği aktarılmakta, *"il"in ibranca* olduğu ileri sürülüyor. Abdullah İbn Hars bu görüşte olanlardan. (Tüm bunlar için bkz. Taberi, tefsir, c.l, s. 346-347.)

Fahruddin Razi'nin tefsirinden (Arapçasından Türkçe'ye olduğu gibi aktarılmıştır):

"-Kimilerine göre, CİBRİL'in anlamı 'ABDULLAH'dır. Çünkü 'CİBR', 'abd'; 'İL' de 'ALLAH' demektir. Mikail de 'Abdullah' demektir. İbn Abbas ve ilim ehlinden bir topluluğun görüşü de budur. Bununla birlikte Ebu Ali e's-Sûsi'ye göre bu görüş iki nedenle doğru değildir: Birincisi: Allah'ın adlan arasında 'İL' diye bir ad bulunmamakta. İkincisi: Eğer Cebrail ve Mikail'deki "İL", "Allah" anlamına gelseydi sözcüğün sonu 'mecrur' (esre) olurdu." (Bkz. Razi, c.3, s. 196.) Razi'nin tefsirinde, aynı sayfada, Ebu Ali'ye *cevap* verildiği görülüyor: "-'Cibr' ve 'İL' Arapça olsalardı Ebu Ali e's-sûsi'nin dediği doğru olabilirdi. Ama bunlar (Cibr ve İl) İ*branca'dırlar.* İbranca dilindeyse, ad tamlaması (izafet), adın rneksur (esre) olmasını gerektirmez." (Bkz. Aynı sayfa, not:l.)

Celaluddin Süyûti de, el İtkan Fi Ulûmi'l-Kur'an adlı ve temel kaynaklardan olan kitabında, "Kur'an Arapça olmayan sözcükler"e ayırdığı bölümde, "İl" sözcüğü için İbn Cinni'nin: *"-Nabatça'da Allah'ın adıdır."* dediğini aktarıyor.

Yukarıda verilen bilgilere göre, "Allah" adıyla çeşitli "Sami" toplumlarının dillerinde "Allah" anlamında yer alan "Alaha", "Elah", "Ela-him (ya da Elohim)," "Aloho" ve "İl (ya da El)" sözcükleri çok yakından ilişkilidir. Dahası, yukarıda açıklama ve yorumlara göre tümünün kökü aynıdır. Ve bu açıklamalara bu yorumlara göre, "Allah sözcük olarak, *Arapça olmayan bir kökten* gelmektedir." denebilir. Dahası, bunu, kesin bir yargı olarak ileri sürenler vardır.

Eski "yazıt"lar, yazıtlardan sağlanan bilgiler ne diyor acaba? Tarih öncesinde de "Allah" sözcüğü, ya da aynı anlamda ve aynı kökten olduğu ileri sürülen öteki sözcükler var mıydı?

Muhammed Abdulmuid Han'ın kitabından ilgili bir bölümün bir parçasını Arapça'sından dilimize olduğu gibi çevirelim:

"-Devidson bir 'makale'sinde söyler der: '-Herhalde, EL, ELAHİM, SHADDAİ ve YEHWEH adlan, tarih öncesinde de kullanılıyordu. Kapalı ve bilinmeyen anlamlarda..' İleri sürüldüğüne göre: (İl), bir çok yazıtta bulunmuştur. Bilginler, 'VEHEBÜ'L-EL (Tanrı armağanı)', 'AB-DUL'-EL (Tanrı kulu), 'ZEYDULLAH (Tanrı'nın Zeyd'i) ve 'ABDULLAH (TANRI'NIN KULU)' adlarına, 'Safa Yazıtları'nda rastlamışlardır. Nabatça yazıtlarda, ALLAH ya da HALLAH adlan, özel ad gibi yer almamakta, her yerde put adlarından biriyle geçmekte. Yalnızca Safa yazıtlarında ALLAH tek başına yer almış bulunmakta. Wellhausen-diyor ki: -Herhalde Araplar, tıpkı Nabatlar gibi, putlanndan her birine ALLAH lakabını veriyorlardı. Başlangıçta lakap olarak kullanılan Allah sözcüğü, sonraları, En Büyük Tanrı'nın adı oluvermiştir.' Kimi incelemeciler de, Allah sözcüğünün, şiddet ve güç anlamını içeren bir İbranca sözcükten geldiğini ileri sürerler. Elah, Elahim biçiminde çoğul olur. Arap düzyazısında, İLAH, 'El İlahu'l-Ezeli (Ezelde varolan Tanrı); 'El İlahu-1 Muteal (Yüce Tanrı)' gibi niteliklerle nitelenmiş olarak geçer. Ama Peygamberlerin ve şairlerin sözlerinde *ÖZEL AD OLARAK* kullanılır. Aramca dilinde, 'Elah' bulunmaktadır. Arapça'da da 'İlah' vardır. Arapça'da herf-i tarifle 'El İlah' ya da 'Allah' biçimini alır." (Mu hammed Abdulmuid Han, El Esatiru'l-Arabiyyetu Kable'l,İslam, Kahire, 1937, s. 135.)

B- "ALLAH" adının Arapça olduğu yolundaki görüş

"Allah" sözcüğünün Arapça olduğunu savunanların çoğunlukta ol düğü söylenebilir. Ancak, "müştak" mıdır, değil midir; tartışması var. Yani bir başka sözcükten türemiş bir türev, taşıdığı anlama göre kullanılan bir sözcük mü, yoksa yalnızca Ali, Veli gibi bir özel ad mı?

1- ***"ALLAH", bir türev mi (müştak), özel ad mı ?***

a) "ALLAH" sözcüğünün, Tanrı'ya özel ad olduğunu savunanların görüşü:

Fahruddin Razi şöyle der:

"-Bizim seçip benimsediğimiz görüş odur ki, bu sözcük *(ALLAH), Yüce Tanrı'nın özel adıdır.* Ve kesinlikle, 'müştak' (türev) değildir. Halil ve Sibeveyh'in görüşü de budur. Usulcülerin (islam hukuk felsefecilerinin) ve fakihlerin görüşleri de budur." (E't-Tefsiru'1-Kebir, c.l. s. 156)

Razi, Arap dili ve edebiyatçılarının en baş ustalarından sayılan ünlü dilbilimci Halil'in (ölm. 786). "Allah" sözcüğünün "türev" (müştak) olmadığı yolundaki görüşü benimsediğini yazıyorsa da İbnü'l-Cevzi, Halil'den iki görüş aktarıldığını yazar. Birinci "rivayet"e göre, Halil, "Allah" sözcüğünün "türev" olmadığını, ikinci rivayete göreyse "türev" olduğunu benimsemiştir. (Bkz. Zadü'l-Mesir Fi ilmi't-Tefsir, c.l, s. 8)

"Allah"ın Tanrı'nın "özel ad"ı olduğunu savunanların kanıtlanın aktarırken, Razi, üç kanıt sıralıyor:

Birinci kanıt: "Allah", başka bir sözcükten türemiş bir "türev" (müştak) olsa, anlamının içine başkalarının da katılacağı düşünülebilir. "Allah" deyince birçokları kapsamı içine girebilir. O zaman da, "Allah'tan başka Tanrı yoktur" demek olan "Lailahe illallah" gerçek anlamıyla 'Tanrı birliği"ni anlatamaz.

İ*kinci kanıt:* Bir kimse anlatılmak, tanıtılmak istendiğinde, önce o kimsenin özel adı söylenir, sonra da nitelikleri sıralanır. "Zeyd, fıkıh bilen, nahiv bilen, usul bilen bir kişidir..." gibi. Tanrı'dan söz etmek ve O'nu tanıtmak isteyen kimse de, kutsal niteliklerini sıralamadan önce, Allah adını söyler, sonra övücü niteliklerini dile getirir. "-Allah, Alim'dir, Kadir'dir, Hakim'dir..." gibi. Bu da gösterir ki "Allah", öteki niteledikleri nden ayrı bir özelliği olan bir addır, "öz adı"dır.

Üçüncü kanıt: Bir ayette (Meryem, ayet 65.) "-O'na adaş bilir misin?" O'nun adını taşıyacak bir başkasının bulunmadığı anlatılmak istenir. O'nun sıfatlarını ad olarak almış olanlar vardır. Yalnızca "Allah"ı ad olarak almış olan yoktur. Demek ki. "Allah", O'nun özel adıdır. (Bkz. Razi. c.l., s. 156-157.)

b) "ALLAH" belirli anlamı olan bir sözcükten türemiş bir türevdir" görüsü:

Kimilerine göre de "Allah" bir kökten gelir, bir anlamı vardır, o anlamdan ötürü söylenir O Yüce Varlık için. Anlamı da "Mabud"dur (ibadet edilen). İbn Abbas'ın anlatımıyla: "Kulların tümü üzerinde Tanrılık (uluhiyyet) ve Mabud'luk hak ve yetkisinin Sahibi"dir.
"Allah"ın, özel ad olmayıp "türev" olduğunu ileri sürenlerin de dayanakları vardır. Razi, bunların da üç kanıtlarına yer verir:

Birinci kanıt: Bir ayette (En'am ayet: 3.): "Ve Huve'llahu fi's, semavate ve'l-erd" (yani: O göklerde ve yerde Allah'tır.) deniyor. Allah bir "sıfat" (nitelik) olmayıp da bir özel ad olsa, Kur'an'daki bu tür anlatımların anlamı olmaz. Çünkü: "-Falanca, şu ülkede Zeyd'dir, Ahmet'tir, Ayşe'dir..." sözünün anlamı olamaz. "-Falanca, şu ülkede alimdir, sayılan kişidir, ünlüdür, erdemlidir..." dendiği zaman, yani kişinin özel adı değil; "sıfat"ı söylendiği zaman bir anlamı olur. "Göklerde ve yerde Allah'tır" dendiğine göre, "Allah" özel ad değildir, Tanrı'nın, bir anlamı olan, övgüyü içeren bir "sıfat"ıdır.

İkinci kanıt: Özel ad, duyularla algılayıp "işaret" edilebilen bir şeyi ya da bir kimseyi göstermek için konulur ve kullanılır. Tanrı içinse böyle bir durum söz konusu olamaz. Öyleyse O'nun için özel bir ad gerekli değildir.

Üçüncü kanıt: Özel ad, konulur ve kullanılır ki, o adla "işaret" edilen, gösterilen şey ya da kimse, aynı türden olan benzerlerinden ayırt edilebilsin. Tanrı içinse böyle bir durum söz konusu olamaz. Öyleyse Tanrı'nın özel adı yoktur. (Bkz. Razi, tefsir, c. l, s. 157.)

Fahruddin Razi, bu üç kanıta yer verdikten sonra cevap da veriyor: Razi'ye göre, "-Falanca şu ülkede Zeyd'dir, Ahmet'tir..." denebilir. Böyle dendiğinde şu anlam çıkarılabilir.. "-Falanca kişi, şu ülkede, benzeri olmayan Zeyd'dir, Ahmet'tir..". Onun için "-O, göklerde ve yerde Allah'tır..." denmiş olması "Allah"ın özel ad olmasına ters değildir. "Özel ad"la gösterip tanıtmak için anlatılmak, tanıtılmak istenen şeyin, kimsenin, belirli bir kimliği bulunması yeterlidir, beş duyuyla "işaret edilebilir" olması şart değildir. (Bkz. Aynı kitap, s. 158.)

Razi, "Tanrı'nın özel adı olabilir mi?" sorusuna, "felsefecilerin ileri
gelenlerinin "-hayır!" diye karşılık verdiklerini anlatıyor. Felsefecilerin dayanaklarının özeti şu: Özel adla, tam olarak algılanabilenleri, somut olarak gösterilebilenleri anlatmak, göstermek amaçlanır. Özel ad, böyle kimlikler için konulur ve kullanılır. Tanrı'nın kimliğini, "hakikat"ini, tam olarak anlamaksa mümkün değildir. Kimse "Tanrı'nın "kendisini" tam ve gerçek anlamıyla algılayamaz. Öyleyse O'nun için bir özel ad da gerekli değildir. (Bkz. Aynı kitap, s., 114)

2- "ALLAH" sözcüğünün kökeni ve anlamı:

"Tanrı'nın bir özel adı bulunmadığı, "Allah"ın da özel ad olmadığı görüşünü paylaşanlar, "Allah" sözcüğüne bir köken bulma çabasına girişiyorlar. Fahruddin Razi'nin de belirttiğine göre "Kûfiyyun", yani Ku-feli din ve dil uzmanları başka bir köken gösteriyor, Basriyyun "yani Basralı uzmanlar başka köken gösteriyor: Kufe'lilere göre "Allah" sözcüğünün "aslı": "İlah"tır, Basra'lılara göreyse: "Lah"tır. (Razi, tefsir, c.l. s. 163.)

"İlah" nasıl "Allah" biçimini almış? İleri sürüldüğüne göre, "ilah"ın başına, "tazim" yani büyütmek, yüceltmek için "elif ile "lam" konmuş. "El ilah" olmuş. Bu, dile ağır geldiği için "ilah"taki "hemze" ("i") kaldırılmış ve bir araya gelen iki "lam" birbirinin içine geçirilmiş (idğam) ve "Allah" sözcüğü meydana gelmiş.

Basra'lılara göre de "Lah"ın başına "elif lam" getirilmiş ve "idğam" sonucu "Allah" sözcüğü oluşmuş. (Bkz. Aynı kitap, aynı s.)

"Allah" sözcüğüne "köken" olarak gösterilen sözcüklerin anlamlan vardır ve "Allah" sözcüğü bu anlamları yüklenmiştir:

Temel kaynaklardan olan "Ragıb"ın "El Müfredat"ının (Arapça) ilgili maddesinden aynen:

"-Kimilerine göre, 'Allah'ın aslı, 'İlah'tır. Baştaki hemze kaldırılıp yerine elif ve lam geçirilmiştir (böylece 'Allah' olmuştur). Sonra yalnızca Yüce Yaratan için söylenir olmuştur. Yalnızca O'na özgü olduğu için, Kur'an'da "O'na bir adaş bilir misin?" denmiştir. (Yani Tanrı'nın "adaş"ının olmadığı anlatılmıştır.)

'İlah'ı, edindikleri her 'ma'bud'a (her tanrıya) ad olarak vermişlerdi. 'Lat'ı da öyle...

Tapındıkları için 'şems'i (güneşi) de 'ilahe' (tanrıça) diye adlandırmışlardır.

'Elehe, ye'lehü fulanun denir.' Abede, ya'budü' (falanca kişi taptı, tapar) anlamında. "Taptı (abede)" anlamında "teellehe" dendiği de olur.

Buna göre, 'ilah', 'ibadet edilen (ma'bud)' anlamındadır.

Kimilerine göre de Allah, sözcüğü, 'tahayyere (şaştı)' anlamındaki 'elehe'den gelmedir. Tanrı'ya bu anlamda 'Allah' denmesinin nedeni, Emiru'l-Mü'minin'in şu sözünde işaret etmek istediğidir: 'Tanrı'nın tüm • sıfatlan önünde, sıfatlarda şaşkınlığa düşülür, sözler, diller, bu alanda doğruyu ararken şaşar.'Bu şudur ki, kul (insan), Tanrı'nın nitelikleri konusunda düşündüğünde şaşkınlığa düşer. Bu nedenledir ki:'-Tanrı'nın nimetleri alanında düşünün, ama Tanrı'nın kendisi (kimliği) konusunda düşünmeyin!' denmiştir.

Kimilerine göre de, "Allah", "Vilah"tan gelmedir. "Vilah"taki "Vav" sonradan "hemze"ye ("i"ye) dönüşmüştür. (Daha sonra o da, sözcüğüne dönüşmüştür.) Tanrı'ya 'vilah'tan 'ilah' ve Allah denmesinin nedeni O'nu söz konusu olduğu yönde her şeyin 'valih' (aklı uçup gidecek ölçüde coşkulu, şaşkın, baygın) olmasıdır. Kimi şeyler, istemsiz olarak bu duruma getirilmiştir: Cansız varlıklar ve hayvanlar gibi.

Kimilerine de biraz zorla, biraz da iradeleriyle bu duruma getirilmişlerdir, insanlardan kimileri böyledir. Bundan dolayıdır ki, bilgelerden kimi şöyle den -Allah, eşyanın tümüne sevgilidir (her şeyin ve herkesin coşkuyla tutulduğu sevgilisidir). Bilgenin bu sözünün doğru olduğunu şu ayet de gösterir: '-O'nu överek teşbih etmeyen hiçbir şey yoktur...' (İsra, ayet: 44.)

Kimilerine göre de "lahe yelûhu"dan ('perdelendi, perdelenir') gelir. Burada da, Tanrı'nın şu sözüne işaret vardın '-Gözler O'nu algılıyamaz; O, bütün gözleri algılar (görür).' (En'am, ayet: 103.) Şu ayetteki 'Batın' (içte, kapalı) ile anlatılmak istenen de budur: '-Ve (Tanrı) Zahir'dir (açık), Batın'dır (gizli, perdeli)'(Hadit, ayet: 3)

'İlah'ın çoğul almaması gerekir. Çünkü gerçekte O'ndan başka 'İlah' yoktur. Ama Araplar, ayrıca 'ma'bud'lar (tanrılar) bulunduğuna inanmışlardı, bu yüzden 'ilah'ı çoğullaştırarak 'alihe' (tanrılar) dediler. Kur'an'da da Tanrı: '-Yoksa kendilerini bize karşı savunacak *ilahları*
(tanrıları) mı var? (Enbiya, ayet 43.) diyor. Firavun'un çevresindekiler, kendisine: '-Musa'yı ve toplumunu, yeryüzünde bozgunculuk yapsınlar seni ve *tanrılarım* bıraksınlar diye mi salıveriyorsun? (A'raf, ayet: 127.) demişlerdi. Bu sonuncu ayette geçen 'aliheteke (senin tanrıların)' sözcüğü, 'ilaheteke (senin kulluğunu)' biçiminde de okunmuştur." (Rağıbu'l-İsfehani, El Müfredat, "İlah" maddesi, s. 25.)

Yukarıda anlatılanlara göre şu söylenebilir: "Allah" sözcüğünün kökeni, kimine göre, bir anlamıyla "tapınılan (ma'bud)" demek olan bir başka anlamında "şaşkınlık" bulunan (ululuğu ve tam bilinemezliği karşısında şaşkınlığa düşülen) *"ilah"* kimine göre, aklı alıp götürecek ölçüde sevgi, coşku ve şaşkınlık anlamını içeren "Vilah", kimine göre "perdelenmişlik" anlamını veren "Liyah (lale yelûhu'dan)"tır.

Fahruddin Razi, "Allah" sözcüğünün geldiği ileri sürülen "İlah"m başka anlamlarının da düşünülebileceğini yazıyor. "İlah"ın Arap dilindeki kullanışlara göre başka anlamlarının da bulunduğunu belirtiyor: "Sükûn (dinginlik, yatışmışlık, huzur)" anlamı. Buna göre, "ilah" denmesinin nedeni, "akılların, ruhların ancak; O'nu anma, O'nu bilip düşünme yoluyla sükûnete, huzura kavuşup yatışabilir olmasıdır" diye düşünülebilir. "Vülû", yani "gönül vermek, düşkünlük göstermek, aklın hep takılı olması." Bu anlama göre de, "gönüllerin hep O'na takılı bulunması, her darda kalındığında O'nun anılması, yardım etmesi için O'na yakanlması" nedeniyle O'na "İlah" denmiş olduğu düşünülebilir."Bir şeyden korkup birine sığınma" anlamı. Bu anlama göre de şu düşünülebilir: O'na ilah denmesinin nedeni herkesin korkup O'na sığınır olması O'nun da kendisine sığınanları kurtarıyor bulunmasıdır." (Yorumlar için bkz. Razi, tefsir, c.l, s. 159-161)

Razi'nin yazdıklarına göre, "Allah" sözcüğüne köken olarak "Yüce" anlamını içeren "Lah" sözcüğü de düşünülebilir. (Bkz. Aynı kitap, aynı c., s. 160)

Taberi'nin tefsirinde de "Allah" sözcüğünün, hangi anlamdaki kökten nasıl gelmiş olabileceği, Razi'deki kadar uzun olmasa da anlatılmakta. (Bkz. C. l, s. 41-42.)

Demek ki, "Allah" sözcüğünün kökeni ne olursa olsun, taşıdığı bir anlamı vardır. En başta belirtilen anlamıysa: "Tapınılan" (Ma'bud) anlamıdır. Yani "İlah" dedikleri varlığa "taparlar, tapınırlar", yani "kulluk ederler, ibadet ederler". Temel olan bu.

II

"ALLAH'A "TANRI" DENİR Mİ?

A- "ALLAH"a "Tanrı" denemeyeceğini ileri sürenlerin görüşü:

Bunu ileri sürenlerin kimi, "kulaktan dolma bilgiler"le konuya karışıp bu görüşü savunanlar. Kimileri de konuya girmek için gerçekten gereken bilgiye, yetkiye sahip kimselerdir. Bu durumdakilerin başında gelenlerden biri de, "bilgi" ve erdemiyle tanınan Elmalılı Hamdi Ya-zır'dır. Yazır benzeri kolay kolay meydana konulamayan "tefsir"iyle (Hak Dini Kur'an Dili adlı) kendini kanıtlamıştır.
Elmalılı Hamdi Yazır, "Allah'a Tanrı denemez!" demiyor. Dahası, "Tanrı'nın, "Allah"tan "eam" olduğunu, yani birincisinin kapsamının daha geniş olduğunu yazıyor. (Bkz. Hak Dini Kur'an Dili, istanbul, 1960, s. 25.) Bu, şu demektir: "Tanrı" ile "Allah" arasında "umum husus mutlak" ilişkisi var: Yani, "Allah", 'Tanrı"dır, ama her tanrı, "Allah" değildir.
Denebilir ki, Yazır'ın gönlü, "Allah"a, "Tanrı" denemeyeceği görüşünden yana olmasa da, "Allah" yerine "Tanrı" denmemesinden yana. "Tanrı'nın, "Allah" yerini tutmadığı düşündüğü seziliyor. Bunu açığa vurduğu bile söylenebilir. Kendisinin açıkladıklarına göre, Fars-ça'daki "Huda", Fransızca'daki "Diyö", "Allah" yerine söyleniyor olsa da, nasıl "Allah" adının yerini tutmuyorsa "Tanrı" da o adın yerini tutmuyor. Geniş bilgi sahibi olduğu kuşkusuz olan Hamdi Yazır'ın yazdıklan-na dayanılarak, "Allah" adı yerine "Tanrı" denmesini neden uygun bulmadığı şöyle özetlenebilir:

1. *"ALLAH"IN Özel Ad Olarak Görülmesi:*

Yazır, "Allah"ın, "özel ad" olduğu görüşünü benimsiyor ve buna çok önem verdiğini belli ediyor. Bu önem verişin etkisi, "O"na, 'Tanrı" değil, "Allah" denmesinden yana olmasında da kendini gösteriyor. "Tanrı, Hu-da adlan, 'Allah' gibi ism-i has (O'na özgü ad) değildir, 'ilah', "rab', 'ma-bud' gibi ism-i anıdır. Arapça'da 'ilah'ın cem'i (çoğulu) olarak 'alihe', 'rab'in cem'i olarak 'erhab' dendiği gibi Farisi'de 'huda'nın ceminde 'hudayan' ve lisanımızda 'Tanrılar, mabutlar, ilahlar, rablar' denir. Çünkü bunlar, haklıya, haksıza itlak edilmiştir. Halbuki, 'Allahlar' denmemiştir ve denemez. Böyle bir tabir işitirsek, söyleyenin cehline veya gafletine hamlederiz." (Aynı kitap, c.l, s. 24.) Böyle diyor.
Demek ki Hamdi Yazır'a göre, "Tanrı", "Huda", "İlah" gibi sözcükler, a) özel ad olmadıkları, b) "tanrılar", "hudayan" ve "alihe" biçiminde çoğulları bulunduğu için, "Allah" adının yerini tutmazlar.
Oysa "Allah" adınının "Yüce Yaratıcı"nın "özel ad"ı olduğunu savunanların hepsi, başka adla çağrılamayacağı, anılamayacağı görüşünü benimsiyor değillerdir.

قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ
الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ

Anlamı: (Diyanet'in)
Demek ki: "Gerek Allah deyin, gerek Rahman deyin, hangisini derseniz deyin; en güzel isimler O'nundur...." (isra Suresi, ayet: 110.)

"Allah" adının özel ad olduğuna nasıl itiraz edildiği daha önce sunulmuştu. Özel ad olduğu kabul edilse bile, "Yüce Yaratıcı"nın başka adlan da olamaz mı. Birkaç tane "özel ad"ın bulunması mümkün değil mi? Hamdi Yazır'ın kendisi de bunun "mümkün" olduğunu yazıyor:

"Hatta (O'nun) ism-i hassı (özel adı) bile taaddüd edebilir (yani çok sayıda olabilir) ve muhtelif lisanlarda, *Allah-u Teala'nın ayrı ayrı ism-i hassı bulunmak mümkindir ve ser" an caizdir."* diyor. (Bkz. Aynı kitap, aynı s.)

Yani Yazır da, "Varlığı kendinden olan Zat"ın (Tanrı'nın) bile olsa, "özel ad"ın "birden çok sayıda" olabileceğini ve "O"na, "çeşitli diller"de, "ayrı ayrı adlar"ın verilebileceğini, "Tanrı", "Huda", "Diyö" denilebileceğini, bunun "Şer'an" (dince) *"caiz"* olduğunu kabul ediyor.

2- "Allah"ın çoğulunun olmamasına karşılık "Tanrı'nın ve ötekilerin çoğullarının bulunması:

"Allah"ın çoğulu yok. Buna karşılık "ilah"ın, "huda"nın, ve "tanrı"nın çoğulları var. Bunun böyle olması da, Yazır'a göre "İlah"m, "Huda"nın, "Tanrı"nın... "Allah" adının yerini tam tutamayacağını gösterir.

Oysa, "Allah" adının bir çoğulu yoksa, bunun "Allah" adının anlamından kaynaklandığı gerekmeyebilir. Şöyle düşünülebilir: "Allah" kimi incelemecilerin, dilcilerin ileri sürdükleri gibi Arap dilinin dışından gelmeyse, ileri sürüldüğü gibi "Alaha" ya da "Aloho" biçimlerinden Arapça'ya geçmişse ve az bir değişiklikten sonra öyle süregelmişse, çoğulu olmaması doğal karşılanabilir. Daha önce de çoğulu yoktur da ondan. Bunun birçok örneği vardır: Tanrı'nın Kur'an'da geçen "adlaşmış" sıfatlarından ("en güzel adlar" diye nitelenenlerden) "Kayyum" ve "Rahman" gibi. "Kayyum", Vasıti'nin açıklamasına göre "Süryanca"dır ve Süryan'cada "hiç uyumayan" anlamına gelmektedir. (Bkz. Süyûti, el itkan 1/183) Tanrı'nın "ad"ı olarak söylendiğinde de bu anlam bulunur (hiç uyumayan, her şeyi ve kullarını görüp gözeten) ve "Kayyunı"unda "çoğulu" yoktur. "Rahman"da El Müberret ve Sa'lebe'nin incelemelerine göre "ibranca" (Bkz. Süyûti, el itkan 1/181); Süryanilere göreyse "Süryanca"dır ve aslı "acıyan" anlamında "Rahmono"dur (bkz. Aziz Günel Türk Süryaniler Tarihi, s. 48). "Rahman"ın da çoğulu yoktur.

Şu da var: Daha önce Muhammed Abdulmuid Han'ın kitabından yapılan alıntıda görüldüğü gibi,Wellhausen şöyle düşünebileceğini yazıyor: "Araplar, tıpkı Mabatlar gibi, putlarından her birine ALLAH lakabını veriyorlardı. Başlangıçta lakap olarak kullanılan Allah sözcüğü, sonraları, EN BÜYÜK TANRI'NIN ADI oluvermiştir." (Yukarıda, I/A'ya bkz.) böyle düşünenler var. Eğer bu yorum doğruysa, "Allah" sözcüğünün çoğul almaması doğaldır. Eskiden "En Büyük Tanrı"ya ad olarak verildiği için. "En Büyük Tanrı" birkaç tane olmaz da ondan. "Çok tanrı"ya inanıldığı dönemlerde "çoğulsuz" söylenirken, "TEK TANRI" dönemine geçildikten sonra 'çoğullu" söylenmesi düşünülemez.

Kaldı ki, bir başka yönden de ele alınabilir: daha önce de sunulmuştu ki, kimilerine göre "Allah" sözcüğü, "İlah"tan geliyor. Eğer bu böyleyse, "ilah"ın, "aline" diye çoğulu bulunduğuna göre "Allah" sözcüğünün de çoğulu var kabul edilebilir. Bu durumda, çoğulu olmak yönünden "Tanrı", "Huda" ve "ilah" gibi sözcüklerden farklı olmuyor.

Kısacası, yalnızca çoğulsuzluğuna dayanılarak "Allah" sözcüğünün "Tanrı"dan ve başka dillerdeki adlardan farklı olduğunu ileri sürmek ve "Allah" adı varken öteki adlarla "O Yüce Varlık"tan sözetmenin yerinde olmayacağını savunmak sağlıklı gibi görünmüyor.

3- Başka Tanrılara "Allah" denmiyor; "Tanrı" deniyor olması:

Yazır, “Tanrı”yı, "cins isim"; "Allah"ı da "has isim (özel ad)" olarak düşünüp ele aldıktan sonra, "Tanrı"nın kapsamının daha geniş ("eam") olduğunu yazıyor. Yani, bu değerlendirmeye göre, "Allah", "Tanrı"dır, ama her "tanrı", "Allah" değildir. Tıpkı "Allah"ın "ilah" olması, ama "ilah"ın "Allah" olmaması gibi.

İlk bakışta bu değerlendirme insana doğru gibi geliyor. Ama konuyu temelden alınca hiç de doğru olmadığı ortaya çıkıyor:

Önce şöyle bir soru soruluyorsa konuya açıklık getirebilir:

-"Çok tanrı"ya inananlar, inandıkları Tanrılara "ilah" derlerken, "Tek Tanrı'ya inananların inancına göre, doğru bir şey mi söylüyorlardı? Kur'an'a, İslam'a ve inanırlarına göre, putataparların kendi tanrılarına "tanrı" demeleri haklı mıydı, yerinde miydi?

"Tek Tanrı" inancına, Kur'an'a ve İslam'a göre, elbette ki bu soruya: "-Hayır!" diye karşılık vermek gerekir.

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

Anlamı:
Ve "ilah"ınız BİR TEK "İLAH"tır. O'ndan başka "ilah" yoktur. Rahman'dır. O. Rahim'dir. (Bakara Suresi, ayet: 163.)

Kur'an'da böyle deniyor işte. Daha bir çok ayette, bu dile getiriliyor.

Hadislerde de. Demek ki, Kur'an, İslam, Tek Tanrı'dan başkasına "ilah", "Tanrı" denmesini kabul etmiyor, haklı bulmuyor.

Ama Kur'an'da şu da var:

وَاتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِّيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾

Anlamı:
Onlar kendilerine güç kazandırsınlar diye Allah'ın dışında "ilah'lar edindiler. (Meryem Suresi, ayet: 81.)

Görülüyor ki, ayetle, putataparların tanrılarından söz edilirken "ali-he", yani "ilahlar" deniyor. Daha birçok ayette bu anlatım vardır. Bundan çok açık anlaşılıyor ki, "çok tanrı"lı dönemlerin "tanrılar"ından söz edildiğinde taparlarının inandıklarına "ilah", "ilahlar", "tanrı", "tanrılar" diyerek söz edilmesinde, Kur'an, islam açısından bir salanca yoktur. Yani, "ilahlara taparlardı, şu ilahe, bu ilahe (örneğin göktanrı'ya, yer tanrı'ya güneş tanrı'ya, ay-tanrı'ya) inanırlardı..." denebilir. Böyle denebilmesi, "Tek Tanrı'dan başkasına da "ilah" ya da "tanrı" denmesine, İslam'ın "Evet!" dediği ve bunu haklı bulduğu anlamına gelmez. Putataparların inandıklarından "ilah" ya da "tanrı" diye sözedilmesi, olanı, olmuşu dile-gctirmcklir, "hikaye etmek"lir, yani anlatmaktır yalnızca. Buradaki anlatış yani "Tek Tanrı'nın dışında tapılanlara "ilah", "tanrı" diye söyleniyor oluşu, inanırların öyle inandıklarını belirtmek içindir. Ayetlerde, hadislerde, "alihe", yani "ilahlar (tanrılar) biçiminde yer alıyor oluşu da, Kur'an yorumlarında belirtildiği gibi, putataparların öyle inanıyor olmalarından dolayıdır. Bu değerlendirme, Ragıb'ın "El Müfredat"ından yukarıda sunulan alıntıda da yer almıştı.

Kısacası: İslam açısından "Tek Tanrı'nın dışında tapılanlara nasıl "Allah" denemezse, "ilah"da denemez. Denirse taparlarının öyle dediklerini anlatmak için denir yalnızca. Bu durum da "Tek Tanrı'dan başkasına söylenememek yönünden de "Allah" ile "ilah", "Tanrı", "Huda" arasında bir farkın bulunmadığı ortaya çıkıyor.

"-Allah'tan başka Tanrı yoktur." denebildiği gibi, "Tanrı"dan başka tanrı yoktur" da denebilir. Çünkü "Tanrı'dan başka tanrı" sözündeki "Tanrı" sözcüklerinden birincisi, 'Tek Tanrı" anlamındadır. Bu, söylenişten açıkça anlaşılır. O nedenle Hamdi Yazır'ın buna takılması da (Yazır, "Diyö"den başka diyö yok"a takılıyor, bunu ve dolayısıyla bir benzeri olan "Tanrı'dan başka tanrı yok" sözünü anlamsız, çelişkili bulduğunu yansıtıyor.) (Bkz. C.l, s. 25.) Kolay kolay haklı sayılamaz.

Bununla birlikte kimileri, "Allah" adında, "İsm-i A'zam" niteliğini > görmekte ve o nedenle bu ada, olağanüstü önem vermekteler:

4- "ALLAH" ve "İsm-i Azam":

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

"Rahman ve Rahim olan.
Allah'ın adıyla..."

"Allah'ın adıyla" başlanır, öyle başlanması istenir. Öyle başlanmayan işin de, sonuçsuz kalacağı bildirilir hadislerde.

Kimileri, çok büyük etki gücü olduğu ve her kapıyı açacağı bildirilen "el İsmü'l-A'zam"ın, "Allah" adından başka olmadığını savunurlar. Büyük Kur'an yorumcusu Fahruddin Razi de bunu savunanlar arasında. (Bkz. Tefsir, c.1, s. 115.)

Ama çokları sanırlar ki, söz konusu özellik. "Allah" adının kendinden kaynaklanır. Oysa Fahruddin Razi'nin de dile getirdiği gibi, "Allah" adının "En Büyük Ad" demek olan "El İsmü'l-A'zam' diye nitelenebilmesi, "Tek Tanrı'nın "ad"ı olmasındandır. Razi'nin tefsirinde yer verdiği ve savunduğu gerekçenin özeti şöyle:

"Bir 'zikr'in üstünlüğü onunla anılan ve anlatılan ne ise ondan kaynaklanır. Tanrı'nın kendisi (Zat'ı) bilinen anılanların en şereflisi olduğu için O'na ilişkin bilgi, söz, O'na özgü ad da bilgilerin, sözlerin, adların en şereflisi sayılır. Ve bu nedenle de O'nun adı, adların en şereflisidir..." (Bkz. Aynı kitap, c. l, s. 114-115.)

Demek ki önemli olan şu ya da bu "ad" değil; sözü edilen adın, "O'nun adı" olmasıdır. "Allah" adı, "O'nun adı" olduğu için önemlidir. "O'nun adı" olduğu için "En Büyük Ad"dır. "O'nun kendisi" tüm varlıklar içinde "En Büyük" olduğu için. Buna göre, "O'na" Arapların dilinde yaygın olarak "Allah" dendiği için, "En Büyük Ad" "Allah" olur, Türklerin dilinde yaygın olarak "Tanrı" dendiği için "En Büyük Ad", "Tanrı olur, Farsların dilinde yaygın olarak "Huda" dendiği için "En Büyük Ad" "Huda" olur. "Allah"adı, yalnızca Arapların dilinde değil; İslam'ın Arapça olan temel metinlerinde de "O'nun en yaygın adı" olarak ye alıyor. İşte bundan dolayı, "Allah" adı için "El İsmü'l-A'zam" deniyor olmasını doğal bulmak gerektiği söylenebilir.

B- "ALLAH"a "Tanrı" Denebileceği ve Kanıtları:

1- *"ALLAH"a "Tanrı" Denebileceğinin Ayet ve Hadislerden Kanıtları:*

"Allah"a "Tanrı" denebileceğinin en başta gelen kanıtlan, kuşkusuz ayet ve hadislerdeki kanıtlarıdır:

Bakara Suresi'nin yukarıda sunulan 163. ayetinin; Diyanet'in resmi çevirisindeki anlamı aynen şöyledir:

"Tanrı'nız bir tek *Tanrı'dır.* O, merhamet, eden, merhametli olandan başka Tanrı yoktur."

"Tanrı'nız bir tek Tanrı'dır"ın, ayetteki karşılığı "Ve ilahun vahid"dir.

"Tek Tanrı" diye tanıtılan "Tanrı", kuşkusuz "Allah"tır. Demek ki "Allah"la Kur'an'da "ilah" deniyor ve Diyanet'in benimseyip yayınladığı "Meal"de de, Türkçe olarak "Tanrı" anlamı veriliyor. Hem de kısa bir ayette, bir kaç kez.

وَلَا تُجَٰدِلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ إِلَّا بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ إِلَّا ٱلَّذِينَ
ظَلَمُواْ مِنۡهُمۡ وَقُولُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡنَا وَأُنزِلَ إِلَيۡكُمۡ
وَإِلَٰهُنَا وَإِلَٰهُكُمۡ وَٰحِدٞ وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ ٤٦

Anlamı: (Diyanet'in)
Kitap ehlinden haksız davrananlar bir yana, onlarla en güzel şekilde mücadele edin. Şöyle deyin: "-Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim *Tanrımız* da sizin *Tanrınız* da birdir. Biz, O'na teslim olmuşuzdur." (Ankebût Suresi, ayet: 46)

Burada da "Tanrımız" ve "Tanrınız" diye anlatılan ve "kendisine teslim olunan", "Allah"tan başka değildir.

فَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا

Anlamı: (Diyanet'in)
Sizin Tanrınız tek bir Tanrı'dır. O'na teslim olun! (Hacc Suresi,ayet 34)

إِنَّمَا إِلَٰهُكُمُ
اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

Anlamı

Sizin *Tanrınız,* ancak, O'ndan başka tanrı olmayan Allah'tır, ilmi her şeyi içine almıştır. (Taha Suresi, ayet: 98.)

"Allah"a "ilah", "Tanrı" denebileceği açıkça dile getiren daha pek çok ayet vardır.

Kur'an'da "Allah"a, "nasın ilahı", yani "insanların Tanrısı" da denmekte:

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَٰهِ النَّاسِ ﴿٣﴾
مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ
﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ﴿٦﴾

Anlamı: (Diyanet'in)

Ey Muhammed! De ki: "-İnsanlardan ve cinlerden ve insanların gönüllerine vesvese veren o sinsi vesvesecinin şerrinden *insanların Tanrısı,* insanların hükümdarı (Melik) ve insanların Rabbi olan Allah'a sığınırım. (Nas Suresi tamamı.)

Kur'an'da "Allah"a "ilah" denirken ve "ilah"da Türkçemizde "Tanrı" diye karşılanırken, "Allah"a "Tanrı" denir mi denmez mi, tartışmasının gerçekte bir anlamı kalır mı?

"Allah"a "ilah", yani "Tanrı" denebileceğini gösteren hadislerden de sayısız örnekler vardır. Bir ikisini aktarmakla yetinelim:

İbn Abbas'tan aktarıldığına göre: Peygamber, geceleyin namaza, ibadete kalkıp dua ederken seslenişleri arasında şöyle de sesleniyordu Tanrı'ya:

"-Ente ilahi! Laelahe illa ente!" yani: "Sensin benim ilahım (Tanrım)! Başka ilah yoktur, yalnız sen varsın!" (Buhari, Tevhid: 35; Müslim, Selatul-Müsafirin: 199, hadis no: 769.) Aynı, hadisin bir başka biçiminde de Peygamberin: "-Ente ilahi, laelahe li Gayruke", yani: "-Sensin benim ilahım (Tanrım)! Benim için Senden başka ilah yoktur!" dediği belirtiliyor. (Bkz. Buhari, Tevhid: 8.)

Nün (Kalem) Suresinin 42. ve 43. ayetlerinin "tefsir"inde yer verilen bir hadise göre, Kıyamet günü, Tanrı kendisini gösterecek ve O'nun önünde secde edilecek. (Bkz. Buhari, Tefsir: 68, c. 6, s. 72; Darimi, Rikak: 83, s. 722.)

Bu hadiste, Buhari'de yer alan biçimde "Tanrı" için "Rabb" Dari-mi'de yer alan biçimindeyse "İlah" geçiyor.

Darimi'deki biçimde anlatıldığında göre Kıyamet günü bir melekle, bir kesim insan arasında şöyle bir konuşma geçecek:

MELEK- Herkes çekilip gittiği halde siz burada durmuş neyi bekliyorsunuz?
GRUP- *"ilahımızı"* bekliyoruz.
MELEK- (Görseniz) tanır mısınız O'nu?
GRUP- Bize tanıtılırsa tanırız.

Birden perde açılıp gösterilecek ve oradakiler gördükleri karşısında secdeye kapanacaklar. Görülen "İlahtır" (Ulu Tanrı).

Yukarıdaki hadiste, kullarına kendini gösterecek olan "Tanrı"dan söz edilirken "Allah" adı yerine "Rabb"ın ve "İlah"ın yer alıyor olması ilginçtir. Ve bunun da örnekleri pek çoktur.

Ayet ve hadislerdeki sayısız örnek nedeniyle", "-Allah'a 'ilah', 'Tanrı' denir mi?" sorusuna, "Kur'an'a ve hadislere göre: '-EVET!'" diye karşılık vermek gerekir. Çünkü Kur'an'da da, hadislerde de "İlah" yani "Tanrı" deniyor "Allah"a.

2- "TANRI" Sözcüğünün, Tek Tanrı'ya inananlar Çerçevesinde Taşıdığı Özel Anlamı:

"Tek Tanrı"dan başka tapınılanlara da "tanrı" deniyor olması nedeniyle "Allah"a "Tanrı" denmesini hoş karşılanmayanlar var. Yukarıda da değinilmişti ki bu hoş karşılamama haklı bir nedene dayanmamakta. Ayet ve hadisler dinin temel metinleridir. Bunlarda "Allah"a "ilah dendiğini gördük.
Ayrıca, "Tek Tanrı"ya inananlar çevresinde, toplumda, "Tanrı"nın taşıdığı özel anlamı göz önünde tutmak gerekin Böyle bir çevrede ve toplumda, "Tanrı" dendiğinde, eğer "puta taparların tanrıları"ndan söz edilmiyorsa, kimse başka bir tanrı düşünmez, "Tanrı" dendiğinde herkesin aklına gelen "TEK TANRI"dır. Demek ki, "Tek Tanrı"ya inananların bulunduğu ortamda, toplumda "Allah" adıyla "Tanrı" adı tümüyle özdeştir, eşanlamlıdır. Bunda hiçbir kuşku yok..

3- İslam'ı Çok İyi Bilenler Kesiminde De "Allah" Adı Yerine Tanrı Dene gelmiş Olması:

a) Tefsirlerde "Tanrı"

1350-1431 yılları arasında yaşamış bulunan Şemseddin Muhammed İbn Fenari'nin olduğu sanılan bir Kur'an çevirisinde "Allah" adı, "Tanrı" diye çeviriliyor. Bu tercüme, Kültür Bakanlığı'nca yayınlanmıştır. (Yay. no: 227. İst. 1976.)

İşte birkaç örnek:

Okunuşu: "ELHAMDÜLİLLAH".

Fenari'nin çevirisindeki anlamı: "Ögmek (övülmek), *Tanrı'nındır."*

Ayetten olan bu parça; Fatiha, En'am, Kehf, Sebe'ne Fatır ve Teğabûn surelerinin birinci ayetlerinde, ayrıca 31 ayette daha yer alır. Fenari'nin çevirisinde, hep aynı anlam var: "Ögmek Tanrı'nundur."

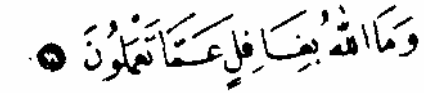

Fenari'deki anlamı:

Degül Tanrı gafil andan kim işlersiz.

Yer aldığı ayetler: Bakara: 74, 85,140,144 (bir sözcükteki değişiklikle), 149; Âli İmran: 99.

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٣٩﴾

Fenari'nin çevirisindeki anlamı:

Tanrı anı kim işlersiz bilicidir.

Yer aldığı ayetler Bakara: 234,271,283 (bir sözcük değişikliğiyle) Âli İmran: 153 (bir sözcüğün yer değiştirmesiyle), 180; Maide: 8 (bir harf değişiklik); Tevbe: 16 (bir sözcük yer değiştirmiş); Lokman: 29 (bir harf değişik); Hadid: 10; Mücadele: 3, 11, 13, Haşr: 18 (bir harf değişik); Münafıkûn: 11 (bir sözcük yer değiştirmiş); Teğabûn: Nün 8; 28 (anlam değiştirmeyen bir sözcük değişikliği).

Daha çok örnek vermeye gerek yok.

Bu çeviride; Kur'an'da Tanrı'nın niteliği olarak geçen "Rabb" sözcüklerine de "Çalab" anlamı veriliyor genellikle.

Bu tercümenin sahibi olan kişi, hiç kuşku yok ki "müslüman"dı, dahası bir İslam biliriydi, Ayrıca Arapça'yı çok iyi biliyordu. Türkçe'yi de çok iyi bildiği belli oluyor. Ve bu uzman kişi, hiç çekinmeden, Kur'an'da yüzlerce kez geçen "Allah" sözcüklerine "Tanrı" diye anlam veriyor.

b) Din Bilirlerinin Fetvalar:

Din bilirleri, "Allah"ın "başka dillerde (örneğin Türkçe'de, Farsça'da) karşılığının" söylenmesinin *Şer'an caiz* olduğu görüşünde birleşmekteler. "Tanrı" yerine "Allah" denmesinden yana olan Elmalılı Hamdi Yazır bile, yukarıda belirtildiği gibi bu "caiz"liği açıkça belirtiyor. (Bkz. Elmalı, tefsir, c.1, s. 24.) Ciddi din bilirleri içinde, "caiz değil" diyen yok. Dahası: "Allah" adının da bulunduğu bir "tam ayet"in (kimilerine göre daha da fazlasının) "tercümesi"nin, "namazda okun-ması"na bile imam A'zam Ebu Hanife'nin fetva verdiği, gerek "usulü'l-fıkıh (Islam hukuku yöntem bilim)" kitaplarının "Kitap (Kur'an)" tanımına ilişkin bölümlerinde, gerek tefsirlerde aktarılır. Aktarıldığına göre, Ebu Hanife Kur'an'da "anlam"ı ("mana"yı) temel almakta. Bununla birlikte. Ebu Hanife'nin, bu görüşünden döndüğü, ya da dönmüş olabileceği, bu olasılığın yüksek olduğu ileri sürülür. (Bkz. Saduddin Teftazani, Telvih (Arapça), İstanbul, 1310, c.1, s. 57-58; Fahruddin Razi, e't-Tefsi-ru'1-Kebir, c.l s. 209.213.) Teftazani, Ebu Hanife'nin bu konudaki fetvasına ilişkin olarak çok uzun ayrıntılar içeren bir kitap yazdığını yazar. (Bkz. aynı kitap, s. 58.) Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi Togan da, eski Türkler'de, "İslam Türk uleması"nın, "Kur'an'ın Türkçe tercümesinin ibadetlerde okunması"nı "caiz" gördüklerine ve uyguladıklarına ilişkin belgeler yayınlanmaktadır. (Konu için "Kur'an" maddesine bkz.) Konu tartışmalıdır. Ama tartışmasız caiz görülegelen şu: "Allah" adı yerine başka dillerdeki karşılığı, örneğin Türkçe'deki "Tanrı", Farsça'daki "Huda" söylenebilir. Doğu Anadolu'da yaşayan yurttaşlarımızdan Kürtçe konuşanlar genellikle, "Allah" adı yerine "Hude (Huda'dan bozma)" adına ant içerler ve bu ant (yemin) dinen geçerli sayılır. O çevrelerdeki din bilirleri, "Hude" adına ant içilmesine karşı çıkmazlar. Oysa "Allah" adına ant içmek, çok önemli konulardandır. "Tanrı" adına ant içmek de, tüm dinbilirlerine göre, "Allah adına yemin" sayılagelmiştir. Yani "Allah" adını anarak ant içmekle. "Tanrı" adını anarak ant içmek farklı değerde görülmemiştir.

c) Eski Sözcüklerde "Tanrı" :

11. yüzyılda yaşamış olan Kaşgarlı Mahmut'un kendi gibi ünlü yapıtı Divanü Lugati't-Türk'ündcn: "Tengri (Tanrı): Allah (Güçlü ve Yüce Allah)." (Divanü Lugati't-Türk, İstanbul, 1333, s. 278.) "Tengri"nin yani "Tanrı'nın Türkçe ve Arapça olarak anlatıldığı madde şöyle:

(أو) تنكري — هو الله عز وجل، وفي المثل: تين تبشاتي. تنكري
سفنج سز، أي أن علج الكفرة متعبد لله تعالى والله سبحانه وتعالى
غير راض عمله. يضرب فيمن يعمل لغيره عملاً يظن أنه يقع عنده
في موقع حسن وهو كاره لذلك. وقال

تن كن تبن تنكريكا بيتمل
قوقب انكر ايتمو ايتمل

يقول قم لله تعالى متعبداً ليلاً ونهاراً ولا تمت. وكن منه وجلاً
خائفاً فلا تلعب حياء وخوفاً منه.
والكفرة أبادهم الله تعالى يسمون السماء تنكري. وكذلك
كل شيء إذا عظم في أعينهم يسمونه تنكري. نحو الطود العظيم
والدوح العظيم. ولذلك يسجدون لمثل هذه الأشياء. ويسمون
العالم تنكركان. من هذا. ونعوذ بالله من الضلالة.

Anlamı:
"Tengri-Güçlü ve Yüce Allah. Atasözünde şöyle denir: 'Eşek kafirler kendilerince Tanrı'ya tapınırlar. Oysa ondan Toyun (putatapar rahip, din büyüğü), Tapuğsak (tapınmak ister), Tengri sevinçsiz (oysa Tanrı, bu tapınmadan hoşnut değildir) Biri için hoşlanacağını sandığı, ama o kişinin hoşlanmadığı şeyi yapan kişiyi anlatmak için söylenir.

Şiir: Tüngün Tebun Tengri'ne boynamegil. Korkup eymenu oyna-magil. ("Boyun çekme" yani: "dik başlılık etme" anlamı verildiği gibi, "boynunu çek" yani: "baş kaldır, yan çevir" anlamı da veriliyor. (Bkz. Bilimsel Bildiriler, 1972, s: 387)

Yani: Gece-gündüz Tanrı'na kulluk et, usanma (baş kaldırma). Ve korkup sakın. Ulan, oyun oynama.

Kafirler - Tanrı onları yoketsin- göğe de 'Tengri (Tanrı)'derler. Kendilerince büyük olan başka şeylere de 'tengri' adını verirler. Yüksek bir dağa, ulu bir ağaca.. Böyle şeylere secde ederler onun için. Bilgin kişiye de 'tengrgan' ederler. Bu nedenle.. Bu tür sapıklıktan Tanrı'ya sığınırız.
(s. 278-279.)

Kaşgarlı Mahmut aynı kitapta, "Tanrı"ya, Türkçe deyimlerde sık sık "Allah" anlamında yer verir. İşte birkaç örnek:

• تنكري تاغ بزلا يرك بسردي، أي وطد الله
الأرض بالجبال. وكذلك كل شيء وضع تحت شيء ثقيل. [بسرد
بسرماق].

"Tengri tağ birle yerin besürdi"...
Yani: "Tanrı dağla, yeri bastırıp pekiştirdi."

"Kur'an'da, "dağlar" için "yerin çivileri" denmekte. Bu nedenle, yazar, yukardaki deyime, şu anlamdaki Arapçayla anlam veriyor:

"Yani: Tanrı, dağlarla yeri çiviledi. Ağır bir şey altına konulup bastı-nlan her şey için bu sözcük (besurur, besurmak) kullanılır." (Divanu Lu-gati't-Türk, s. 64.)

(ت) يقال تنكري مني بيتي . اي اغناني الله تعالى .
[بيتوز . بيتماق] .

"Tengri meni beyütti (bey etti)"
Yani: Tanrı beni zengin etti. (Divan, s. 262)

ويقال . تنكري اني قرغادي . اي لعنه الله عز وجل . [قرغاز
قرغاماق] .

"Tengri anı kargadı." Yani: "Tanrı onu lanetledi.".

Ali Çiçek, yukarıdaki alıntılan yaptığımız kitap (Divanu Lugati't-Türk) için şöyle diyor:

-"Türkçemizin ilk sözlüğüdür."

- "Bir dilbilgisi (gramer)".

- "Zengin bir edebiyat antolojisidir",

- "En eski Türk ansiklopedisidir." (Bkz. Ali Çiçek, Kaşgarlı Mahmut Divanu Lugati't- Türk, İstanbul. 1970, May yay. s. 9.)

Bu kitap 1073 de yazılmıştır. Demek ki taa 11. yüzyıldaki ciddi bir kaynakta da, "Allah"a "Tanrı" anlamı verildiğini ve Türkçesinin kullanıldığını görmekteyiz. Üstelik o dönemlerde, yine aynı kitaptan öğrendiğimize göre, "Tanrı (Tengri)"yi müslüman olmayan Türkler, başka "tanrılar" için de kullanıyorlardı. Dahası, "ulu"ladıkları her şeye 'Tengri" diyorlardı. Böyleyken, müslüman Türkler ve din bilirleri, "Allah" karşılığında "Tanrı demekte bir sakınca görmemekteydiler. "Çok tanrıcı" inancın egemen olduğu çağlarda. 'Tanrı" sözcüğü "başka tanrılar" için de söylendiği halde, "Tek Tanrı" için rahatlıkla ve sakınca görmeden söylenebilirken, Tek Tanrı inancının egemen olduğu bu çağda 'Tanrı" "Allah'la tümüyle eş anlamı içerir bir duruma gelmişken söylenmeşinde sakınca görmenin sağlam gerekçesi olamaz.

Medreselerde okutulagelen ve ezberletilen "Subha-i Sıbyan" adlı şiir biçimindeki Sözlük de,"Allah u Tanrı..." diye başlar. Yani "Allah"a Türkçe'de "Tanrı" dendiği belirtilir.

III

İSLAM ÖNCESİ ("EL CAHİLİYE") ARARLARINDA "ALLAH"

A- Eski Arap Dilinde:

İslam öncesinin Arap şairlerinin şiirlerinde "Allah" sözcüğünü bolca bulabilmekteyiz.

Miladın 604. yılında, yani Peygamberin peygamberliğinden 7 yıl önce öldüğü bilinen Nabiğae'z- Zubvani'nin şiirlerinden:

حلفت فلم أترك لنفسك ريبة وليس وراء الله للمرء مذهب

Anlamı:
Ant içtim, artık sende bir kuşku bırakmamış olmalıyım. *"Allah"* (adına ant içmenin) ötesinde başvurulabilecek bir yol kalmıyor.

كم شامت بي إن هلكت وقائل لله دره

Anlamı:
Öldüğüm zaman nice sevinen olur. Ve nice *"-Allah* için iyiliği olan adamdı iyiliği karşısına çıksın! " diyen.

لهم شيمة لم يعطها الله غيرهم من الجود والأحلام غير عوازب
مجلتهم ذات الاله ودينهم قويم فما يرجون غير العواقب (11)

Anlamı:
Cömertlik ve şaşmaz sağduyu gibi öyle özellikleri vardır ki onların" *Allah* onlardan başkalarına vermemiştir.

Bilgelik dolu kitapları (İncil), *"ilah" m* kendinden gelmedir. Dinleri de sağlam. Öbür dünyaya ilişkin geleceklerinden başka umut bağladıkları bir şey yoktur.

Halife Ömer'in bu şairi, "en üstün şair (eş'aru'n-nas)" diye nitelediği aktarılır. (Bkz. Hesenu's-Sendûbi, Şerhu Divani İmriü'1 Kays, Ah-baru'l-Merakıse ve Ahbaru'n-Nevabiği ve Âsaruhum, Mısır, s. 386. Şiirler için de aynı kitapta bkz. s. 386,389,395.)

Ümmeyyetü'bni Ebi's, Sait'in (ölm. 630 ?) şiirlerinden.:

كل دين يوم القيامة عند الله الا دين الحنيفة زور

Anlamı:
Kıyamet günü, "Allah" katında, "Hanif Dini"nden başka tüm dinler yalandır. (Ebu'l-Ferec El Isbihani, Eğani, c. 3., s. 180.)

"Hanif'in anlamı tartışıla gelmiştir. (Bkz. "Hanif.) Müslüman yorumcular, "Hak'a, Tek Tanrı'ya doğruya

yönelen", "Haniflik Dini"ne, ("e'd-Dinu'1-Hanefiyyeti") de sonradan "İslam" anlamını verirler. Ümeyye, 'Tek Tanrı inancının taşıdıkları aktarılagelen "hanif"lerdendir. islam Peygamberinin gelmesinden önce kendisine peygamberliğin verileceğini umduğunu, ama bu olmayınca kıskanıp islam'a ve Peygamberlerine düşman olduğu ileri sürülür. Müslümanlar kesiminde "Aduvvul-lah" yani "Tanrı düşmanı" diye nitelenir. (Bkz.Ebu'1-Ferec Isbihani, Eğani aynı yer.)

الحمد لله ممسانا ومصبحنا * بالخير صبحنا ربي وممسانا
رب الحنيفة لم تنفد خزائنها * حلواء طبق الآفاق سلطانا

Anlamı:
Gecelediğimiz ve sabahladığımız her yerde ve her zaman, *"Allah"a "hamd" olsun.* Sabahımızı da, gecelememizi de *"hayr"* evle "ya *Rabbi"!* Tüm ufukları "saltanat"ıyla kaplamış olan *"Hanifliğin Rabbi'nin* "hazine"leri tükenmez. (Ebu'l-Ferec, Eğani, c. 3. s. 183.)

هُوَ اللهُ بَارِي الْخَلْقِ وَالْخَلْقُ كُلُّهُمْ إِمَاءٌ لَهُ طَوْعاً جَمِيعاً وَأَعْبُدُ

Anlamı:
O "Allah"tır yaratıkların Yaratıcısı. "Halk"ın tümü kendi istekleriyle "O'nun" cariyeleri ve köleleri olmuşlardır. (Dr. Toshihiko Izutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan. çev. Doç. Dr. Süleyman Ateş, s. 110.)

إِنَّ الْأَنَامَ رَعَايَا اللهِ كُلُّهُمُ هُوَ السَّلِيطُ فَوْقَ الْأَرْضِ مُسْتَطِرُ

Anlamı:
Tüm insanlar, "Allah"ın sunileridirler (halkları). O'dur egemen yeryüzünde. Ve yazgı yazan... (Toshihiko aynı kitap, aynı s.)

"Yedi Askı" ("el muailekatu's.-Seb'a") şairlerinden kimine göre islam dönemine kavuştuğu halde (ileri sürülen ölm. tarihi: 627) müslüman olmayan, kimine göre Müslümanlık'tan kısa bir süre önce ölen (Bkz. Dr. Şevki Dayf, El Asru'l-Cahili, s. 302.) Zübeyr İbn Ebi Sülma'nın şiirlerinden:

فَلَا تَكْتُمُنَّ اللهَ مَا فِي نُفُوسِكُمْ لِيَخْفَى وَمَهْمَا يُكْتَمِ اللهُ يَعْلَمِ [1]
يُؤَخَّرْ فَيُوضَعْ فِي كِتَابٍ فَيُدَّخَرْ لِيَوْمِ الْحِسَابِ أَوْ يُعَجَّلْ فَيُنْقَمِ [2]

Anlamı:
İçinizde olanı sakın ha, "Allah'tan" gizlemeye çabalamayın. Gizli kalsın diye çaba göstermeyin. Ne denli gizlenirse gizlensin; *"Allah onu bilir"* Cezası ertelenir; bir *"kitap"a* konur; *"hesap günü"ne* (Kıyamete) biriktirilir, ya da ivedilik gösterilip öç alınır. (Bkz. Zevzeni, Şerhu Mual-lekati's-Seb', Beyrut, s. 81; Dr. Şevki Dayf, El Asru'l-Cahili, Mısır, s. 303; Dr Toshihiko Izutsu, a.g.k., s. 84.)

Yine "Yedi Askı" şiirlerinden ve tümünün başında gelen ünlü İmri-ü'1-Kays'ın (ölm. 540.) şiirlerinden: "Yedi Askı'da yer alan şiirlerinden iki dize:

فَقَالَتْ: يَمِينَ اللهِ مَا لَكَ حِيلَةٌ وَمَا إِنْ أَرَى عَنْكَ الْغَوَايَةَ تَنْجَلِي [2]

Anlamı:
Sevgili diyor ki "Allah'a, ant içerek söylerim: Seni uzaklaştırmak için başvurabileceğim bir yol yok. (Aşk yüzünden sende yerleşmiş) Şaşkınlığın, körlüğün de senden ayrılacağı yok." (Zevzeni, a.g.k., s. 18.)
Başka şiirlerinden:

أرى إبلي والحمد لله أصبحت ثقالاً إذا ما استقبلتها صعودها(١)

Anlamı:
"El hamdü lillahi (Allah'a hamd olsun ki)",devemi, önüne yokuş geldiği zaman iyice ağırlaşmış görüyorum.

أقامت مقتصداً وراجعني حلمي وسدد للندى نعلي
والله أنجح ما طلبت به والبر خير حقيبة الرحل
ومن الطريقة جائر وهدى قصد السبيل ومنه ذو دخل

Anlamı:
Orta-doğru yola yöneldim. Sağduyum öğüt verdi; çekip çevirdi beni. işlerim dürüst amaç doğrultusuna sokuldu, istediğin şey doğrultusunda en büyük başarıyı verecek olan *"Allah" ÜT.* "Yol azığı"nın en iyisi de "iyilik"tir. Yolun kimi yanlış, kimi doğrudur. Yolun doğrusunu gösterme de, aldatıp saptırma da vardır (dünyada). (Bkz. Şerhu Divani İmriü'l,Kays, Mısır, s. 169.)

Bu dizilerdeki sözcüklerin ve deyimlerin çoğu, "anahtar sözcük ve deyimler" olarak Kur'an'da da yer alır "Muktasıd", "hilm", "birr", "hayr", "tarikat", "cair", "hüda", "kasdü's-sebil" ve en başta da "Allah".

Karşılaştırılması için Kur'an'dan iki ayet sunalım: وَعَلَى اللَّهِ

قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ وَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ

Anlamı:
(Diyanet'in)
Yolun doğrusunu göstermek ("kasdu's-sebil"), Allah'a aittir. Yolun eğri olanı da ("cair") vardır. Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi-("hidayet"). (Nahl Suresi, ayet: 9.)

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ
الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ
مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِإِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ
الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾

Anlamı:
(Diyanet'in)

Anlamı: (Diyanet'in)
Sonra bu kitabı, kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras bırak-mışızdır. Onlardan kimi kendine yazık eder, kimi orta davranır ("muk-tasıd"), kimi de Allah'ın izniyle iyiliklere koşar. İşle büyük lütuf budur. (Fatır Suresi, ayet: 32.)
İmriül-Kays'ın dört dizelik bir şiiri daha:

لها مقلة لو أنها نظرت بها إلى راهب قد صام لله وابتهل

لأصبح مفتونا معنى بحبها كأن لم يصم لله يوما ولم يصل

Anlamı:
Öyle bakışı vardı ki o genç kadının. O bakışla, orucunda niyazında olan bir rahibe bakmış olsa; rahip tutulu verir ona ve sevgisine kendini verir de bir gün bile *"Allah için ne oruç tutmuş, ne de namaz kılmış" gibi olur.* (Şerhu Divani lmriü'1-Kays, s. 188.)

Yine "Yedi Askı" şairlerinden Haris İbn Hıllize'nin (ölm. 580) "askı"sındaki şiirlerinden:

وفعلنا بهم كما علم الله وما إن للحائنين دماء

Anlamı:
"Allah" in bildiği gibi" yapacağımızı yaptık onlara. Ölüme atılmışların kanı olmaz.

(Zevzeni, a.g.k. s.165.)

İslam öncesinin çok ünlü Hıristiyan şairi Adiyy İbn Zevdi'l-lbadi'nin (ölm. 587 ?, 604 ?) şiirlerinden:

ناشدتنا بكتاب الله حرمتنا ولم تكن بكتاب الله ترتفع

Anlamı
"Allah'ın Kitabıyla ant verip" istekte bulunuyorsun. Oysa *"Allah'ın Kitabıyla"* (onu ileri sürerek) yükselemezsin sen. (Divanu Adiyy İbn Zeydi'l-lbadi, lahkik: Muhammed Cebbar, 1965, s. 147.)

İslam öncesi dönemden, "Allah"lı siklerinden daha birçok örnek verilebilir.

İslam öncesinin "hutbe"lerinde, yani "söz ustalığı"na örnek gösterilen seslenişlerde de "Allah" adına yer verildiğini görmekteyiz: Ünlü söz ustalarından Kus İbn Saide'nin (ölm. yak. 600.) ünlü "hulbe"si:

« أيها الناس ، اسمعوا وعوا ، من عاش مات ، ومن مات فات ، وكل
ما هو آت آت ، ليل داج ، ونهار ساج ، وسماء ذات أبراج ، ونجوم تزهر ،
وبحار تزخر ، وجبال مرساة ، وأرض مدحاة ، وأنهار مجراة (٣) إن في
السماء لخبراً ، وإن في الأرض لعبراً ، ما بال الناس يذهبون ولا يرجعون !
أرضوا فأقاموا ، أم تركوا فناموا ؟ يا معشر إياد ، أين ثمود وعاد ، وأين
الآباء والأجداد ؟ وأين المعروف الذي لم يشكر ؟ وأين الظلم الذي لم ينكر ،
أقسم قس بالله قسما حقاً ، لا إثم فيه ، إن لله لدينا هو أرضى عنده من دينكم
الذي أنتم عليه » .

42

Anlamı:

"Ey halk! Dinleyin, belleyin: Yaşayan ölür. Başa gelen gelir. Gece, karanlık; gündüz, durağan; gök, burçları

olan; yıldızlar parlar; denizler kabarır; dağlar birer çivi; yer yayılıp döşenmiş; ırmaklar akağında akmakta. Gökte haber, yerde 'ibret' var. insanlar gidiyorlar (ölüyorlar) ve dönmüyorlar. Öyle istedikleri için mi kalıyorlar, yoksa uyusunlar diye mi bırakılıyorlar? Ey güçlü topluluk! Nerde Semûd (toplumu), nerde Ad (toplumu)? Nerede babalar, atalar? Şükürle karşılanmayan iyilik nerede, ne oldu? Yadırganmayan zülüm nerede, ne oldu? Kus gerçek ve içinde günah bulunmayan bir antla ant içer ki, üzerinde bulunduğunuz dininizden daha sevgili bir din vardır *'Allah kalında.'* (Ali Muhammed Hasen, e't-Tarihu'l.Ebedi, 1964, s. 115.)

B- Eski Arapların İnançlarında "Allah":

وَلَئِن سَأَلْتَهُم
مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾
وَلَئِن سَأَلْتَهُم
مَّن نَّزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِن بَعْدِ مَوْتِهَا
لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

Anlamı: (Diyanet'in)
Andolsun ki onlara: "-Gökleri ve yeri yaratan, güneşi, ayı buyruğu altında tutan kimdir?" diye sorarsan, şüphesiz: "-Allah'tır" derler. Öyleyse niçin aldatılıp döndürülüyorlar? ('Ankebût, ayet: 61.)

And olsun ki onlara: "-Gökten su indirip onunla, ölümünden sonra yeri dirilten kimdir?" diye sorarsan, şüphesiz: "-Allah'tır" derler. De ki: "Övülmek Allah içindir", fakat bunu akletmezler. (Ankebût, ayet 63)

Açıklama:
Kolaylıkla anlaşılacağı ve Kur'an yorumlarında da belirtildiği gibi, "-Onlara sorarsan" denirken peygambere sesleniliyor. "Onlar" denen kimseler de "Mekke müşrikleri (putataparlan)"dır. (Bkz. Taberi, tefsir, c. 21., s. 8-9)

وَلَئِن سَأَلْتَهُم
مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ
بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

Anlamı: (Diyanet'in)
And olsun ki, onlara: "Gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye sorsan, *"-Allah'tır"* derler. De ki: "Hamd Allah'a mahsustur" ama çoğu bilmezler. (Lokman, ayet: 25.)

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُم مَّا تَدْعُونَ
مِن دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ
أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ
اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٣٨﴾

Anlamı: (Diyanet'in)
Ey Muhammed! And olsun ki, onlara: "-Gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye sorsan, *"Allah" tır* derler. De ki: "Öyleyse bana bildirin. Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahud bana bir rahmet dilerse, O'nun rahmetini önleyebilir mi?" De ki: "Allah bana yeter. Güvenenler, O'na güvenir." (Zümer Suresi, ayet38)

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٩﴾

Anlamı:
(Diyanet'in)
Ey Muhammed! And olsun ki onlara: "-Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, "Onları, Güçlü olan, her şeyi bilen yaratmıştır" derler. (Zuhruf, ayet 9.)

أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ
وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا
إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ
إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣﴾

Anlamı:

(Diyanet'in)

Dikkat edin! Halis din, Allah'ındır. O'nu bırakıp da *putlardan dostlar edinenler: "Onlara (putlara) bizi, Allah'a yaklaştırsınlar diye* kulluk ediyoruz!" derler. Doğrusu Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde, aralarında hüküm verecektir. Allah şüphesiz, yalancı ve inkarcı kimseyi doğru yola eriştirmez. (Zümer Suresi, ayet: 3.)

Açıklama:
Yukardaki ayetlerle çok açık biçimde anlatılıyor ki:

Putataparlara "her şeyi Yaratan"ın, her şeyi düzene koyanın "KİM" olduğu sorulduğunda, açıkça: "-Allah!" diye karşılık vermektelerdi.

—"Gökleri yeri, güneşi ayı YARATAN ve bunları belirli bir düzen içinde tutan, yürüten KİM?"
—"ALLAH!"
—"Gökten yağmur indirip yeryüzüne yaşam veren KİM?"
—"ALLAH!"

Yine onlara soruluyor:

—"Putlara neden tapıyorsunuz?
—"Allah'a yaklaştırsınlar diye."

Demek ki, sözü edilen putataparlarla, "Allah" inancı vardı, yine de "puflara tapıyorlardı. "Pufların, "Allah'a yaklaştıracağına inandıkları" için.

Kurtubi diyor ki: "-Putataparlar, her şeyi Allah'ın yarattığını, meydana getirdiğini kabul (ikrar) ediyorlardı. Bununla birlikte, cahilliklerinden, beyinsizliklerinden, Allah'ı bırakıp başkasına tapıyorlardı." (Bkz. Tefsiru Kurtubi, 16/64.)

Sunulan son ayette, putataparların kendi karşılıkları yer alıyor:

—"Onlara tapıyoruz ki bizi Allah'a yaklaştırsınlar"!

Ayette uyarı da var:

—"Dikkat edin! 'Halis din', Allah'ındır."

"Halis din"in anlamı, "asıl kulluk, ibadet"tir. Yani "ibadet, yalnızca Allah'a özgüdür. Putlara yapılan ibadet, 'Allah'a yaklaştırma amacıyla da olsa, geçerli değildir. (Bkz. Taberi, tefsir 23/122.)

Kısacası: "Allah"tan başkalarına tapınırlarken putataparların güttükleri tek amaç: "Allah'a yaklaşmak". Bu amacı gerçekleştirmek için de tapınma yoluyla, Tanrı'dan başkalarının "şefaat"lerini sağlamaya çalışıyorlar:

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا
لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا
عِندَ اللَّهِ قُلْ أَتُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ
وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾

Anlamı: (Diyanet'in)
Onlar, Allah'ı bırakarak, kendilerine fayda da zarar da vermeyen putlara taparlar: "-Bunlar (putlar), *Allah katında* bizim şefaatçılan-mızdır" derler. Ey Muhammed! De ki: "Göklerde ve yerde Allah'ın bilmediği bir şeyi mi O'na haber veriyorsunuz?" Allah, onların ortak koşmalarından münezzeh ve Yüce'dir. (Yunus Suresi,

ayet: 18.)

Açıklama: Fahruddin Razi'den:

"-İnsanlardan kimi (kimi yorumcular) şöyle der:

'-Bir tek, Güçlü, Hikmetli, Merhametli bir Tanrı'nın varlığına ilişkin bilgi, tüm hakların üzerinde birleştikleri bir bilgidir. Bu konuda, aralarında hiç bir ayrılık yoktur. Aklın doğası da, bu bilginin sağlamlığına tanıklık eder. Çünkü göklerin ve yerin şaşılasılıklarını, bitkilerin, özellikle de hayvanların şaşılasılıklarını, insan vücudundaki şaşılasılıkları ve bütün bunlardaki şaşılası hikmet ve yararlan düşünen kimse; kesinlikle bir Tek, Güçlü, Hikmetli ve Merhametli bir Tanrı'nın varlığını kabul eder.'" (Razi, e't-Tefsiru'l-"Kebir, 26/282)

Razi, yorumcuların, putataparlarca "Allah"ın kabul edilmesini buna bağladıklarını yazıyor.

Razi, putataparların, taptıkları pullan için: "-Bunlar, bizim, Allah katındaki şefaatçilerimizdir." demelerinin de yorumuna girişiyor ve şöyle diyor:

"-Bilesin ki kimi insanlara (yorumculara) göre:

Kafirler (putataparlar), putlara tapınmanın, Tanrı'ya doğrudan tapınmaktan daha çok Tanrı'yı yücelttiğini, Tanrı'ya daha çok saygı anlamı taşıdığını sandılar: '-Tanrı'ya doğrudan ibadet etmekle uğraşmaya bizim yetkimiz yoktur. Biz önce bu putlara ibadet etmeye çalışırız. Putlar, Tanrı katında bize şefaatçiler olarak yardım ederler.' dediler.

Putataparlarla "-Putlar, Allah katında bizim birer şefaatçimizdir." savını nasıl ileri sürdükleri konusunda (yorumcular) tartıştılar: ve birçok görüş ileri sürdüler:

Birinci görüşe göre: Putataparlar, dünyanın her bölgesinden birine 'gökler alemi'nin ruhlarından bir ruh belirlediler. O ruhu da belirli bir putla simgelediler. Sonra, o puta ibadet etmeye koyuldular. Puta ibadetteki amaçlarıysa o belirlenmiş olan RUH'a ibadettir. O ruhun da, asıl Büyük Tanrı'ya kulluk ettiğine inandılar.

İkinci görüşe göre: Putataparlar, yıldızlara tapıyorlardı. Tanrı'ya doğrudan kulluk etmeye, yalnızca yıldızların yetkili olduklarını ileri sürüyorlardı. Sonra, yıldızların doğduklarım ve battıklarım görünce, onlara (birer simge olsun diye) belirli putlar diktiler ve onlara ibadete koyuldular. Putlara ibadetteki amaçlan, o yıldızlara ibadeti yöneltmektir.

Üçüncü görüşe göre: Putataparlar, söz konusu putlara, birtakım 'tılsımlar' (gizli-gizemli şeyler) belirleyip koydular. Sonra da, tıpkı 'tılsımcılar' gibi yaklaştılar bu putlara.

Dördüncü görüşe göre: Putataparlar, söz konusu putlarını, peygamberlerinin, ulularının biçimlerinde yaptılar ve bu simgelere ibadete koyuldukları sürece, peygamberlerinin, ulların Tanrı katında kendilerine şefaatçi olacaklarını ileri sürdüler. Bunun, zamanımızda da benzeri vardır: Halkın çoğu, ulların mezarlarına saygı göstermeye kendilerini vermekteler. Onların mezarlarına saygı gösterirlerse, onların da kendilerine Tanrı katında şefaatçi olacaklarına inanırlar.

Beşinci görüşe göre: Putataparlar, 'Tanrı'nın bir ışık; meleklerin de birer ışık (nur) olduklarına inandılar. 'En Büyük Tanrı'ya 'en büyük put'u, meleklere de öteki pullan diktiler.

Altıncı görüşe göre: Belki de putataparlar 'Hululiyye' inancını taşıyorlardı. ('Tanrı'nın eşyaya girdiğine inanıyorlardı). O nedenle de, Tanrı'nın, kimi yüksek ve şerefli cisimlere girmiş olabileceğini düşünü-yorlardı." (Fan. Razi 17/59-60.)

Ayrıca bkz. "Put".

Dr. Toshihiko Izutsu, şöyle der:
"-İslam'dan önceki Araplar arasında bulunan Allah kavramı, mahiyet itibarıyla İslam'ın Allah kavramına

şaşırtacak derece yakındır. O kadar yakındır ki, Kur'an; bazen böyle doğru bir Tanrı anlayışının kafirleri neden yeni gerçeği kabule sevketmediğine şaşar. (...)

(Ayetlerin açıklamalarında) görülüyor ki, Allah, islam'dan önceki Arapların zihninde, 'dünyanın yaratıcısı', 'yağmuru indiren', 'yeryüzünde bulunan her şeye hayat veren' varlık olarak bilinmektedir. " Yalnız Kur'an'ın onlardan yakındığı tek taraf, Allah'ı göklerin ve yerin yaratıcısı bildikten sonra, yalnız O'na ibadet edebileceğini, O'ndan başkasına tapılamayacağını bilmemeleri, bu sonuca yarmamalarıdır. Kur'an bunu şu cümlelerle ifade eder: 'O halde nasıl (doğrudan) döndürüyorlar' (Ankebût, ayet 63.). (Kur'an'da Allah ve insan, çev. Doç. Dr. Süleyman Ateş, Ankara, 1975, ilahiyat yay. s. 96.)

وَإِذَا غَشِيَهُم مَّوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ
الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُم مُّقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا
كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾

Anlamı:
Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığı zaman, dini yalnızca Allah'a özgü kılarak yakarırlar *Allah'a.* Onları kurtarıp karaya çıkardığımızda da, kimileri orta (doğru) yolu tutar. Ayetlerimizi 'gaddar' (hattar) nankörlerden başkası inkar etmez. (Lokman Suresi, ayet: 32.)

Açıklama:
"Onlar"la anlatılmak istenen, Kur'an yorumcularına göre "putata parlar"dır. (Bkz. Sabûni, Safvetu't-Tefasir, 2/497.)

Izutsu, yukarıdaki ayetler ve özellikle de sonuncu ayet dolayısıyla konuya eğilirken putataparların da inançlarına, yani "Allah"ı "Yaratıcı" olarak kabul edişlerine ve "O'na sığınışları"na, "geçici monoteizm (Tek-tanrıcılık)" diyor. (Bkz. Aynı kitap, aynı s.)

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ
جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ
حَقًّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

Anlamı:
Ölen kimseyi Allah'ın diriltmeyeceği üzerine bütün güçleriyle Allah'a ant içerler. Hayır, ona verilen söz gerçektir. Ne var ki insanların çoğu bunu bilmezler. (Nahl Suresi, ayet: 38.)

وَأَقْسَمُوا
بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا
الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ

Anlamı: (Diyanet'in)
Kendilerine bir mucize gösterilirse mutlaka ona inanacaklarına dair bütün güçleriyle "Allah'a yemin" ederler. De ki: "Mucizeler, ancak Allah katındadır." Onların, mucize geldiği zaman da inanmayacaklarını anlıyor musunuz? (En'am Suresi, ayet 109.)

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَهُمْ نَذِيرٌ
لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَّا زَادَهُمْ
إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾

Anlamı:
(Diyanet'in)
Kendilerine bir uyarıcı gelince, ümmetlerin içinde en doğru yoldan gidenlerden biri olacaklarına, and olsun ki, bütün güçleriyle *"Allah'a yemin' etmişlerdi.* Fakat kendilerine uyarıcının, sadece nefretlerini artırdı. (Fatır, ayet 42)

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِن دُونِهِ
مِن شَيْءٍ نَّحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ كَذَٰلِكَ
فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ

Anlamı: (Diyanet'in)
Allah'a eş koşanlar: "Allah dileseydi. *O'ndan başka* hiçbir şeye ne biz ve ne de babalarımız tapardı. *O'nun buyruğu* olmaksızın hiçbir şeyi haram kılmazdık." dediler. Kendilerinden öncekiler de böyle yapmıştı. Peygamberlere apaçık tebliğden başka ne vazife düşer? (Nahl Suresi, ayet: 35.)

Bütün bu ayetler ve daha başka ayetler, ayrıca hadislerden bir çoğu, İslam öncesinin putatapar Arap toplumuna da bir "Allah" inancı bulunduğunu, ama putataparların, neye tapıyorlarsa "Allah katında kendilerine yardımcı olsunlar" diye, "Allah'a yaklaşmalarını sağlasınlar" diye taptıklarını yansıtıyor. Ve tutumları kınanıyor.

وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ
عِبَادُ الرَّحْمٰنِ إِنَاثًا أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ
وَيُسْـَٔلُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا لَوْ شَآءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ
بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ آتَيْنَاهُمْ كِتَابًا
مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوا إِنَّا
وَجَدْنَا آبَآءَنَا عَلٰٓى أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلٰٓى آثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾

Anlamı: (Diyanet'in)
Onlar, Rahman olan Allah'ın kullan olan melekleri de dişi saydılar. Yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir. "-Eğer *Rahman dilemiş olsaydı,* biz bunlara kulluk etmezdik!" derler. Buna dair bir bilgileri yoktur. Onlar sadece vehimde bulunuyorlar. Yoksa onlara daha önce bir kitap verdik de ona mı bel-bağlıyorlar? Hayır; "doğrusu biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerinden gitmekteyiz" derler. (Zuhruf Suresi, ayet: 19-22.)

IV. KUR'AN VE HADİSLERDE "ALLAH"

"Allah", islam (tüm öteki "semavi" dinlerde olduğu gibi) en başta gelen konulardandır. Kur'an'da bile yüzlerce kez geçer. Kaldı ki, "Allah'tan, "ilah", "Rabb", "Rahman"... denerek de ve daha başka nitelikleriyle de söz edilir. Kısacası, en önemli olan "O'dur".

Konu olarak ele alındığında; bir "Allah'ın Zatı", yani "Kendi"si, bir de "Allah'ın ad ve sıfatlan" üzerinde durulagelmiştir:

A- "ALLAH"ın "Kendi"si ("Zat"ı):

Genellikle "Allah"ın neler yaptığı, hangi nimetleri sergilediği, hoşnutluğunu kazananlara ne ödüller verdiği ve vereceği, kendisini tanımayanlara, buyruklarına karşı çıkanlara ne cezalar verdiği ve vereceği, bu arada nitelikleri anlatılır. Kur'an ve hadislerde daha çok anlatılan budur, İslam "kelam"ında, "felsefe"sinde ise; "Allah'ın Zat'ı" yani "Ken-di"si üzerinde de genişçe durulup tartışmalara yer verilir. Kimi zaman tartışmaların, ayet ve hadislerdeki anlatımların çerçevesini çok aştığı ve bambaşka boyutlara ulaştığı görülür. Bununla birlikte, ayet ve hadislerde de, dolaylı yada doğrudan "Allah"ın "Kendi"sinin, varlığının, birliğinin anlatıldığını görmekteyiz.

1. "ALLAH" Kur'an'da "Kendi"ni Nasıl Anlatıyor.

- "İlk"tir o. ("Evvel")
- "Sonuncu"dur. ("Ahir")
- "Dışta-Açık"tır. ("Zahir")
- "lçte-Kapalı"dır, "Gizli"dir. ("Batın")

İslam öncesi Arap putataparların dil ve inançlarında "Allah" adı ve inancı bulunduğu gibi Allah'ın niteliklerinden biri ve çok önemli olan "Rahman" adı ve inancının bulunduğunu dile getiren ayetler de var. Bir örnek:

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣﴾

Anlamı:
"İlk"tir O. "Sonuncu"dur. "Dışta-Açık"tır. "İçte-Gizli"dir. Ve O, her şeyi "Bilen"dir. (Hadid Suresi, ayet 3.)

Açıklama:
Diyanet'in resmi çevirisinde, bu ayetin çevirisi, sözünün tam karşılığı değil, yorumlu bir çeviri. Şöyle:

"-O, her şeyden öncedir; kendisinden sonraya hiçbir şeyin kalmayacağı Son'dur; varlığı aşikardır; gerçek mahiyeti insan için gizlidir. O, her şeyi bilir." Oysa buradaki sözlerden birçoğunun, ayette karşılığı yoktur.

Fahruddin Razi'nin bu ayetin yorumu nedeniyle, ayette anlatılanların oluşturduğu konuyu nitelemesi şöyle: "Ürpertici, çetin, derin bir konu".

-Nasıl oluyor da Tanrı, hem "İLK", hem "SONUNCU" oluyor?
-Nasıl oluyor da hem "Açık" hem "Gizli" oluyor?

Derin derin düşünüyor yorumcular. Ve çeşitli açılardan yorumlara girişiyorlar. Kur'an yorumcuları, "kelam"cılar (Tanrıbilimciler) ve "tasavvuf'çular (gizemciler) bu ayette ne anlatıldığı üzerinde dururken "Ev-vel (İlk)" nedir; "Âhir (Sonuncu)" nedir; "Zahir (Dışta Açık)" nedir, "Batın (içte Gizli)" nedir, ne demektir,

bir bir ele alıp uygun gördükleri açılardan yoğun bir yorum çabasına girişiyorlar.

Ancak, Razi'nin de belirttiği gibi, Kur'an yorumcularının çoğunun yorumu şöyledir:

"-Allah İLK'tir, çünkü her şeyden öncedir. SONUNCU'dur, çünkü her şeyden sonra da kalıcıdır. Varlığını apaçık ortaya koyan kanıtlar nedeniyle ACIK'tır. Duyularla algılanamadığı, görülemediği için de GlZLl'dir." (Bkz. F. Razi 29/213; Sabûni 3/320. Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, 7/4730-4731; Celaleyn 2/208.)

Taberi'nin yorumu:

"Evvel'dir (İlk). Yani: Sınırsız olarak her şeyden ÖNCE'dir. Âhir'dir (Sonuncu). Yani: Sonsuza dek her şeyden sonra kalabilen en sonun-cu'dur? Çünkü, kendinden başka hiçbir şey yokken O vardı. Ve her şey yok olup gittikten sonra da O kalacaktır. Nitekim övgüsü yüce olan Tanrı: '-Her şey yok olup gidicidir; yalnızca O'nun yüzü (Zatı, Kendisi) kalıcıdır.' (Kasas, ayet: 88.) diyor. Zahir'dir (Dışta-Açık). Yani kendinin dışındaki her şeyin üzerindedir. Yüce'dir, her şeyin üstündedir O'ndan daha yüce yoktur. Batın'dır. (içte Gizli). Yani: Her şeyin en içinde, en yakınında O vardır. Öyleyse O'ndan daha yakın olan yoktur. Nitekim: '-Biz ona (insana) şahdamarından daha yakınız.' (Kaf, ayet: 16.) diyor. Bu bizim yorumumuza uygun olarak Peygamberden 'haber' (hadis) ak-tanlagelmiştir..." (Camiu'l-Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an, 1329, c. 27, s. 124.) Taberi, yorumunu dayandırdığı hadisi de aktarıyor. (Bkz. Aynı yer.) Bu hadise, Tirmizi (3298 no.lu hadis) ve Ahmed İbn Hanbel de (c. 2, s. 370.) yer veriyor. Hadis şöyle:

٥٨

باب

« ومن سورة الحديد »

٣٢٩٨ - بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ. حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ وَغَيْرُ
وَاحِدٍ قَالُوا: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ. حَدَّثَنَا شَيْبَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عَنْ
قَتَادَةَ. حَدَّثَنَا الْحَسَنُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: بَيْنَمَا نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ جَالِسٌ وَأَصْحَابُهُ إِذْ أَتَى عَلَيْهِمْ سَحَابٌ، فَقَالَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ: هَلْ تَدْرُونَ مَا هٰذَا؟ فَقَالُوا: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: هٰذَا الْمَنَانُ[1]،
هٰذِهِ زَوَايَا الْأَرْضِ يَسُوقُهُ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِلَى قَوْمٍ لَا يَشْكُرُونَهُ وَلَا
يَدْعُونَهُ. قَالَ: هَلْ تَدْرُونَ مَا فَوْقَكُمْ؟ قَالُوا: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ:
فَإِنَّهَا الرَّقِيعُ[2]، سَقْفٌ مَحْفُوظٌ، وَمَوْجٌ مَكْفُوفٌ[3]، ثُمَّ قَالَ: هَلْ

تَدْرُونَ كَمْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهَا ؟ قَالُوا : اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ . قَالَ : بَيْنَكُمْ
وَبَيْنَهَا مَسِيرَةُ خَمْسِمِائَةِ سَنَةٍ . ثُمَّ قَالَ : هَلْ تَدْرُونَ مَا فَوْقَ ذَلِكَ ؟ قَالُوا :
اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ . قَالَ : فَإِنَّ فَوْقَ ذَلِكَ سَمَاءَيْنِ ، مَا بَيْنَهُمَا مَسِيرَةُ
خَمْسِمِائَةِ سَنَةٍ حَتَّى عَدَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ ، مَا بَيْنَ كُلِّ سَمَاءَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ
وَالْأَرْضِ . ثُمَّ قَالَ : هَلْ تَدْرُونَ مَا فَوْقَ ذَلِكَ ؟ قَالُوا : اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ .
قَالَ : فَإِنَّ فَوْقَ ذَلِكَ الْعَرْشَ وَبَيْنَهُ وَبَيْنَ السَّمَاءِ بُعْدُ مِثْلِ مَا بَيْنَ السَّمَاءَيْنِ .
ثُمَّ قَالَ : هَلْ تَدْرُونَ مَا الَّذِي تَحْتَكُمْ ؟ قَالُوا : اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ . قَالَ :
فَإِنَّهَا الْأَرْضُ . ثُمَّ قَالَ : هَلْ تَدْرُونَ مَا الَّذِي تَحْتَ ذَلِكَ ؟ قَالُوا : اللهُ
وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ . قَالَ : فَإِنَّ تَحْتَهَا الْأَرْضَ الْأُخْرَى ، بَيْنَهُمَا مَسِيرَةُ خَمْسِمِائَةِ
سَنَةٍ ، حَتَّى عَدَّ سَبْعَ أَرَضِينَ ، بَيْنَ كُلِّ أَرْضَيْنِ مَسِيرَةُ خَمْسِمِائَةِ سَنَةٍ .
ثُمَّ قَالَ : وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ أَنَّكُمْ دَلَّيْتُمْ رَجُلًا بِحَبْلٍ إِلَى الْأَرْضِ
السُّفْلَى لَهَبَطَ عَلَى اللهِ . ثُمَّ قَرَأَ : (هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) .

(١) العنان : أي السحاب . (٢) الرقيع بالقاف : اسم لسماء الدنيا أو لكل سماء .
(٣) مكفوف : أي ماء محبوس وممنوع من الاسترسال .

Peygamberin arkadaşlarından Ebu Hüreyre'den aktarılan bu hadiste anlatıldığına göre: Bir gün, Peygamber arkadaşlarıyla birlikte otururken, bir BULUT görünür. Sonra Peygamberle arkadaşları arasında şu konuşmalar geçer:

-Bu (bulut) nedir biliyor musunuz?

-Tanrı ve Peygamberi daha iyi bilir.

-Bu bulut, bu yerin "zaviye"leri (?). Tanrı, kendisine şükretmeyen, dua etmeyen bir topluma gönderiyor. Üstünüzde olan (kubbe) nedir, biliyor musunuz?

-Tanrı ve Peygamberi daha iyi bilir.

-Bu, birinci kat göktür ("reki"). Korunmuş bir tavandır. (Bkz. Enbiya, ayet: 32; Tur, ayet: 5; Hicr, ayet: 17) Dökülmesi önlenip tutulmuş dalga dalga sular (yağmur sulan orada depo edilmiş). Sizinle onun arasında bulunan uzaklık nedir biliyor musunuz?

-Tanrı ve Peygamberi daha iyi bilir.

-Sizinle onun arasındaki uzaklık, 500 yıllık (ancak beş yüz yılda varılabilir) bir uzaklıktır. Onun yukarısında ne var biliyor musunuz?

-Tanrı ve Peygamberi daha iyi bilir.

-Onun (birinci kat göğün) üstünde iki gök vardır ki, aralarında bulunan uzaklık, 500 yıllıktır. (Peygamber bu arada yedi kat göğü bir bir sayar.) Yedi kat gökten her iki kat göğün arasındaki uzaklık, birinci kat gökle yer arasındaki uzaklık kadardır (500 yıllık). Bu göklerin üstünde ne vardır biliyor musunuz?

-Tanrı ve Peygamberi daha iyi bilir.

-Bunların üstende Arş vardır. Arş'la (Son) gök arasında bulunan uzaklık iki gök arasındaki uzaklıktır. (500 yıllık). Allınızda ne vardır, biliyor musunuz?

Tanrı ve Peygamberi daha iyi bilir.

-Yerdir altınızdaki. Onun altında ne vardır bilir misiniz?

-Tanrı ve Peygamberi daha iyi bilir.

-Bir başka yer vardır. İki yerin arasında bulunan uzaklık 500 yıllıktır. (Peygamber bu arada da yedi kal yeri bir bir sayar. Yedi kat yer için bkz. Talak, ayet: 12.) Her iki kal yerin arasında 500 yıllık bir uzaklık vardır.

Peygamber en son şunu söyler:

-"Peygamberin yaşamı elinde olan Tanrı'ya ant içerek söylerim ki, bir adamı en aşağı kattaki yere, bir iple sarkıtabilmiş olsanız, adam, Allah'ın üzerine düşer (le habete ale'llah)!"

Peygamber daha sonra Hadid Suresinin yukarıda sunulan ayetini okur. Yani ayetle anlatılmak istenenin bu olduğunu anlatır. Buna göre, "en yukarda" da, "en içte" de Tanrı'nın bulunduğu anlatılmak isteniyor. "Zahir" ve "Batın" m anlamı bu. "Evvel" ve "Âhir"in anlamı da.. "Nereden başlayıp nereye giderseniz gidin, başlangıçta da, sonunda da Tanrı'yı bulursunuz" sözüyle demek istenene uygun bir anlam sözkonu-su. Böyle denebilir.

Buhari'de de, söz konusu ayetteki "Zahir" ve "Batın" yorumlanırken Tanrı'nın "bilgisi"siylc "Zahir" ve yine "bilgi"siyle "Batın" olduğu belirtiliyor. Yani Tanrı'nın "bilgi"si, her şeyin, "dış"ını da, "iç"ini de kaplamıştır. (Bkz. Buhari, Tefsir / 57, c. 6., s. 57.)

Benimsenen yorumlardan biri de şöyle:

"Tanrı, 'nitelik'leriyle 'Zahir'dir, 'Zat'ıyla (yani *Kendi'si)* 'Batın'-dır (duyularla algılanamaz, gözle görülemez.):

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۘ لَا إِلَٰهَ
إِلَّا هُوَ ۚ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ ۚ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

Anlamı:
Allah'la birlikte başka Tanrı'yı ("Tanrı" diye) çağırma. Tanrı olarak yalnızca O vardır. Her şey yok olucudur. O'nun "Yüz"ü ("Zat"ı = Kendi'si) dışında. Hüküm, O'nundur. O'na döndürüleceksiniz. (Kasas Suresi, ayet: 88.)

Açıklama:
Ayette,-"yüz" anlamına gelen "vech" geçiyor. İslam'da, Tanrı'nın "cisim" olduğunu ileri süren ve "Mücessime" diye adlandırılan kesimin dışında kalan müslüman yorumcular, buradaki "vech"i, "Hakikat", "Zat" diye yorumlarlar. Yani söz konusu olan, Tanrı'nın *"KENDİSİ"*dir. (Bkz. F. Razi, 25/24; Taberi, tefsir, 20/82; Sabûni, 2/449.) Abdurrahman İbnü'l-Cevzi (ölm. 1200) Kur'an yorumcularının Kur'an'da geçen "vech" sözcüğünün, ayetlerde 6 anlama geldiğini yazdıklarını yazıyor ve örnekleriyle sıralarken "vech"in bir anlamının da "ZAT"olduğunu belirtiyor. Örnek verdiği ayetler arasında, yukarıdaki ayet de yer alıyor. Yani bu ayetteki "vech"in de "ZAT" anlamına geldiğini anlatıyor. (Bkz. İbnü'l-Cevzi, Nüzhetü'l-A'yün'in-Nevazır Fi Ilmi'l-Vücuh Ve'n-Nez-air, tahkik: Muhammed Abdu'l-Kerim, Beyrut, 1985, s. 617-618.) Demek ki bu yoruma göre, söz konusu olan, "Tanrı'nın Kendisi"dir. "Hiçbir zaman yok olmayacak olan, O'dur."

Şu ayetler de yukarıdaki ayetin anlattığını dile getirir:

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾

Anlamı:
Onun üzerinde (dünyada) ne varsa hepsi gelip-geçicidir. Yalnızca senin Tanrı'nın "yüz"ü (Zat'ı) kalır. Yüceliği ve "ikram"ı olan Tanrı'nın... (Rahman Suresi, ayet: 26-27.)

Hadid ve Kasas surelerinden sunulan ayetlerle bu ayetlerden şu sonuçlar çıkartabilmekte:

"Allah":

-VAR'dır ("Vacibu'l-Vücûd" = Varlığı kesin gerekli. "Vücûduhu li zatihi = Varlığı Kendinden.).

-ÖNCESİZ'dir. ("Kadim").

-SONRASIZ'dır ("Baki").

Ayrıca "Tanrı'lıkla BİR TEK" olduğu da anlatılmaktadır.

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾

Anlamı:
(Diyânet'in)

Eğer yerle gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de bozulurdu. Arş'ın Rabbi olan Allah, onların vasıflandırdıklarından münezzehtir. (Enbiya Suresi, ayet: 22.)

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴿١﴾ اللَّهُ الصَّمَدُ ﴿٢﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿٣﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٤﴾

Anlamı:
De ki: "O Allah BİR TEK'tir. Allah 'Samed'dir. Doğurmamıştır ve Doğmamıştır. Ve O'na hiçbir şey denk değildir. (İhlas Suresinin tümü.)

Açıklama:
Bu surede yer alan "Samed"e Ragıb'ın "el Müfredat"ında şu anlam veriliyor: "Işde-yetkide kendisine başvurulan efendi, başkan ("sey-yid")". (El Müfredat, s. 422, "Samed" maddesi.)

Taberi, İbn Abbas'ın da içinde bulunduğu birçok kimsenin bu yorumu paylaştığını aktarır. İbn Abbas'ın ve ötekilerin belirttiklerine göre, "Samed" asıl anlamı ile "efendilik", "başkanlık", "hükümdarlık" demek olan "seyyid"likte, yani yücelikte, "en üstün" anlamındadır. (Bkz. Taberi, tefsir, 30/223, Buhari, e's-Sahih, Tefsiru'l-Kur'an / 112, c. 6, s. 95.)

Buhari: "Araplar, ileri gelenlerine 'SAMED' derler" diyor. (Bkz. E's-Sahih, aynı yer.)

"Samed"e şu anlamlar da verilmekte:

-"Ecvef (içi boş) olmayan." Bu da kimine göre, "yemez-içmez", kimine göre "sert kaya gibi" anlamındadır.

-"Doğurmayan, doğmayan."

-"Yok olmayan."

-"Herkesin muhtaç olup başvurduğu ve kimseye başvurmaya ihtiyacı olmayan."

("Samed"in bütün bu anlamlan için bkz. Taberi, tefsir, 30/222-223; F.Razi, 32/181-182.)

Fahruddin Razi'de, "Samed"e başka anlamlar verenlerin bulunduğu da görülmekle: "Asıl amaçlanan", "elde edilmek istenenler alanında kendisine başvurulan, korkunçluklar karşısında da kendisine sığınılan", "dilediğini yapan", "yargısı bozulmayan"... gibi. (Bkz. F.Razi, aynı yer.)

Yorumcularca genellikle benimsenen anlamı şu: "Herkesin her ihtiyacında kendisine başvurduğu." Herkes, her konuda Tanrı'ya başvurmak zorunda bulunduğu için "Samed'dir O".

Kısacası İhlas Suresinin "Allah"ın, "Bir Tek" olduğu, "vazgeçilmez" olduğu, "doğan-doğuran" türden olmadığı ve "benzersiz" olduğu anlatılıyor.

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١١﴾

Anlamı:
(Diyanet'in)
...O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, işiten'dir. Gören'dir. (Şûra, ay. 11.)

Açıklama:
Bu ayette anlatılan ("O'nun hiç benzeri yoktur, hiçbir şey O'na benzemez"), islam "KELÂM"ının en çok üzerinde durduğu, en temel konularından biridir. "Allah'ın ne olmadığı"nın yansıtıldığı "sıfat"ların ("e's-sıfatu's, selbiyye"nin) ana kaynağıdır.

-"Allah, göklerin ve yerin NUR'udur":

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ
كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا
كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ
وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ
يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ
وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾

Anlamı:
(Diyanet'in)
Allah, göklerin ve yerin *nurudur.* O'nun nuru içinde ışık bulunan bir
kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir. Cam ise, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu, ne yalnız doğuda, ne yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile, neredeyse yağın kendisi aydınlatacak. Nur, üstünde nurdur. Allah, dilediğini nuruna kavuşturur. Allah insanlara misaller verir. O, her şeyi bilir. (Nur Suresi, ayet: 35.)

Açıklama:

Allah'a "Nur" Denebilir mi?

Yukarıdaki ayette ve hadislerde "Allah"a, "Nur" dendiği açıkça görülmekte.
"-Hamd sanadır ya Allah! Sen, göklerin ve yerin NUR'usun!"

Bir hadis, bu anlamdaki seslenişle başlıyor. (Bkz. Buhari, Teheccüd: l Deavût: 9, Tevhid: 8,24,35; Müslim, Müsafirin: 199. Bu hadis, "Kütübü Sitte"den öbür kitaplarda da yer alır.)

Bir hadise göre, Ebu Zerr ile Peygamber arasında şöyle bir konuşma geçer:

-Ey Tanrı elçisi! Tanrı'nı (Rabbeke) gördün mü?

Başka biçimine göre Ebu Zerr'e Peygamber şu karşılığı vermekte:

-O bir NUR'du, nasıl görebilirim?!

(Bkz. Müslim, iman /291, c. l, s. 161, hadis no: 178; Tirmizi, Tefsir/54, c.5, s. 396, hadis no: 3282; Ahmed İbn Hanbel 5/157, 171, 175.)

-Bir NUR gördüm.

(Müslim, iman/292, c. 1., s. 161.)

"Nur" nedir?

Ragıb'ın "el Müfredat"ında önce şu tanım var:

"Gözlerin görebildiği biçimde yayılan IŞIK ("e'd,dav"). Sonra şöyle ayrımı yapılıyor Dünyadaki nur, Âhiretteki nur. Dünyadaki de iki türlü., iç gözle görülebilen (manevi) nur, kafadaki gözle görülen nur. (Bkz. El Müfredat, "Nur" maddesi.) Fahruddin Razi de "Güneş ve aydan gelen ışınlara NUR dendiğini" ve nurun sözlük anlamının bu olduğunu yazıyor. (Bkz. F. Razi 23/223.)

Ibnü'l-Cevzi'nin aktardığı tamum da şöyle:

"-Nur: Gözlerdeki ışıkların alıp görme duyusuna ilettiği ve kaynaklarına göre değişen parlak ışık." (Cemaluddin Abdurrahman ibnü'l, Cevzi, Nüzhetü'l-A'yün, Bubu'n-Nûr, s. 599.)

Ibnü'l-Cevzi'de "NUR"un Kur'an yorumcularına göre şu on anlama geldiği anlatılır:

-İslam. (Bkz. Tevbe/32;Saf/8)
-İman. (Bkz. Bakara: 257)
-Hidayet (Bkz. Nur: 35.)
-Peygamber. (Bkz. Maide: 65.)
-Gündüzün aydınlığı. (En'am: 1.)
-Ayın aydınlığı. (Bkz. Furkan: 61.)
-Sırat köprüsünde inanırların saçtıkları aydınlık. (Bkz. Hadid: 12.)
-Açıklama. (Bkz. Maide: 44.)
-Kur'an. (Bkz. A'raf: 157.)
-Ve Adalet (Bkz. Zümer: 69.)
(Bkz. İbnü'l-Cevzi, aynı kitap aynı yer.)

Kuşkusuz, yukarıda görülen anlamlar, "nur" sözcüğüne, yerine göre yorumlarla verilen anlamlardır. Bilinen, yani "ışık" anlamıyla "Allah"a, "Nur" denebilir mi? "Ehl-i Sünnet" Tanrıbilimcilerine ve yorumcularına göre: "-Hayır!"

Razi, bilinen anlamıyla Tanrı'ya neden "Nur" denemeyeceğini uzun uzun anlatır, özeti şöyle:

Bilinen, yani "ışık", "aydınlık" anlamıyla "nur", ya "cisim"dir ya da cisimdeki bir "durum"dur. Allah, "cisim"de, cisimdeki bir "durum"da olamayacağı için bu anlamda "nur" olarak düşünülemez. (Bkz. F. Razi, 1/122; 23/223 ve öt.)

Ne var ki yukarıda da belirtildiği gibi ayet ve hadislerde "Allah"a "Nur" dendiği görülüyor. "Nur", Tanrı'nın "99 adı" arasında da yer alıyor. (Bkz. "Ad")

Öyleyse, bu yorumculara göre Kur'an ve hadislerde "Allah" için söylenen "Nur", bilinen anlamından başka bir anlam taşıyor olmalıdır. Ibnü'l-Cevzi'nin aktarmasına göre, Kur'an yorumcularınca genellikle benimsenen görüş şöyledir Tanrı'ya "Nur" dendiğinde, bu "Nur" un anlamı, "yol göstericidir ("el Hadi"). Taberi, tefsirinde, bu görüşü, İbn Abbas'tan ve Enes İbn Malik'ten aktarmakta. (Bkz. Taberi, tefsir 18/105.) Bununla birlikte, yorumcular içinde, "Allah, göklerin ve yerin Nuru'dur" anlamındaki Kur'an açıklamasını ele alırken, "Allah, göklerin ve yerin Ziyası'dır (ışığı)" biçiminde yorumlayanlar da var.(Bkz. Taberi, aynı yer.)

Kimilerine göreyse, burada söz konusu olan "Allah'ın " Kendisi (yani Zatı)" değil; "O'nun Nuru"dur. "Allah, göklerin ve yerin Nuru'dur" diye 'başlayan ayette, "O'nun Nuru" anlamına gelen bir deyim de var.

Tirmizi'nin ve Ahmet İbn Hanbel'in de yer verdikleri şöyle bir hadis var:

"-Allah, yaratıkları karanlıkta yarattı (haleke halkehu fi zulmetin). Ve sonra üzerlerine NUR'unu saldı. Bu nurdan kime ulaştıysa o kimse doğru yolu buldu. Bu nur kimden saptıysa o kimse sapıklığa düştü. Onun için diyorum ki, Allah'ın bilgisiyle çerçeveli bir evrende kalemin mürekkebi kurumuştur artık (yazgı bilmiştir). (Tirmizi, iman/18, c. 5, s. 26, hadis no: 2642; Ahmed İbn Hanbel, 2/176,197.)

Bu hadisi, yukarıda sunulan ayetteki "nur" nedeniyle Fahruddin Razi'de aktarıyor. (Bkz. F. Razi, 1/122.)

Demek ki anlatılan, Tanrı'nın "Kendisi" ("Zat"ı) değil; "nur"udur. Razi diyor ki, ayette, "Allah, göklerin ve

yerin Nuru'dur" dendikten hemen sonra "-O'nun, nuru..." denmesi, söz konusu olanın, Tanrı'nın Ken-disi'nin değil; nurunun olduğunu açıkça gösteriyor. Tanrı'nın Kendi-si'nin NUR olduğu anlatılmıyor..." (Bkz. F. Razi, 23/223.)

Ayrıca bkz. "Nur".

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اَلْحَيُّ الْقَيُّوْمُ
لَا تَأْخُذُهٗ سِنَةٌ وَّلَا نَوْمٌ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
مَنْ ذَا الَّذِيْ يَشْفَعُ عِنْدَهٗٓ اِلَّا بِاِذْنِهٖ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ
وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيْطُوْنَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهٖٓ اِلَّا بِمَا شَآءَ وَسِعَ
كُرْسِيُّهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَلَا يَـُٔوْدُهٗ حِفْظُهُمَا
وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيْمُ ﴿٢٥٥﴾

Anlamı:
Allah, kendisinden başka Tanrı olmayan, Diri, "Kayyûm" (Vasıti'ye göre Süryanca'da "uyumaz" demek). Kendisini uyuklama da uyku da tutmayandır. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni olmadan O'nun katında şefaat edebilecek kim olabilir? Onların öndekileri de, artlarındakini de (yapmakta olduklarını da, yapacaklarını da) bilir. Bilgisinden, dilediğinin dışında hiçbir şeyi kuşatamazlar (kavrayamazlar). O'nun Kürsi'si, gökleri ve yeri içine alacak genişliktedir. Yüce'dir, Büyük'tür. O. (Bakara Suresi ayet: 255.)

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖٓ

Anlamı: (Diyanet'in)
Allah'ı gereği gibi değerlendiremediler... (En'am Suresi, ayet: 91, Hacc Suresi, ayet: 74; Zümer Suresi, ayet: 67.)
Açıklama:
"-Allah'ı, yeterince takdir edemediler..."
Yorumcular, burada, "Allah'ı yeterince yüceltemediler." anlamını vermekteler genellikle. Şu anlamlan verenler de var:
"Allah'a yeterince inanamadılar."
-"Allah'ı yeterince tanıyamadılar, bilemediler."
-"Allah'ı yeterince niteleyemediler."
(Bkz. F. Razi, 13/72.)
"Allah'ı yeterince değerlendiremeyen, yeterince tanımayan, bilemeyenler" kimlerdir?
Kimine göre:
-Yahudilerdir.
Kimine göre de burada anlatılmak istenenler:
-Putataparlardır.
(Bkz. Taberi, tefsir, 7/176-177.)

وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ

Anlamı: (Diyanet'in)

Allah sizi, *Kendisiyle* korkutur... (Âli İmran Suresi, ayet: 28.30.)
Açıklama:
"Nefsehû" yer alıyor. Anlamı "Kendisi", "Kendisiyle"dir. "Nefs", burada "Kendi" ("Zat") anlamındadır.
'Tanrı'nın *KENDiSi"*

2- Peygamber Allah'ın Kendisini Nasıl Anlatıyor:

-Allah'ın "kendisi" görülebilir mi?

Hadislerde, "Allah"ın "hiç görülemeyen" değil; "görülebilen" bir varlık olduğu açıklanır. Ancak, bu "görülme"nin nasıl bir görülme olduğu, yorumcular arasında tanışılır.

Allah'ı Bu Dünyada Görmek:
A'raf Suresinin 143. ayetinde, Rabb (Tanrı) ile Musa Peygamber arasında şöyle bir konuşma geçtiği anlatılır:

-Tanrım! *Kendini bana göster* de sana bakayım!
-*Beni hiç göremezsin.* Ama (şu) dağa bak, eğer o yerinde kalırsa sen de *beni görürsün!*

Yine ayette anlatılır ki, "Musa'nın Rabb'ı" dağa "tecelli" edince *(Kendini gösterince),* dağı yerle bir etti. O sırada Musa Peygamber de baygın (ölü gibi) düşüverdi.

Nasıl olmuştu da böyle olmuştu?

Taberi'nin yer verdiği hadislere göre:

-*Tanrı dağa, bir küçük parmak kadar görününce* ("tecelli" edince), dağı yerle bir etmişti.

-Tanrı dağa görününce parmağıyla işaret etmiş, dağ yerlebir olmuştu.

(Bkz. Taberi, tefsir, 9/37. Ayrıca bkz. Tirmizi, tefsir c.5, s. 265 hadis no: 3074.)

Kimi yorumcuya göre de, dağa görünen Tanrı'nın *kendisi* (Zatı) değil, "nur"uydu

İslam Peygamberine, (miracı dolayısıyla) sorulur:

-Tanrı'nı gördün mü?

Soran: Peygamberin arkadaşlarından Ebu Zerr.

Daha önce de (yukarıya bkz.) sunulduğu gibi, bir aktarmaya göre Peygamber Ebu Zerr'e şu karşılığı vermiştir:

-O (Allah) bir NUR'dur, nasıl görmüş olabilirim?

Bir başka aktarmaya göreyse, Peygamberin Ebu Zerr'e verdiği karşılık şöyle:

-Bir NUR (olarak) gördüm.
(Bkz. Müslim, hadis no: 291,292.)

Konuya ilişkin ayrıca bkz. "Isra-Mirac".

Bu anlatılanlardan; Peygamberin, "Allah"m, bu dünyada "görülebilir" olduğunu vs kendisinin de (Miraçta) O'nun kendisini gördüğünü anlattığı sonucu çıkarılabilir mi? Tartışmalıdır.

Allah'ı öbür Dünyada Görmek:

"Sağlam (sahih)" hadislerde de belirtildiğine göre, Allah, Ahirette, kendisini gösterecektir. Cennettekiler, O'nu (kendisini) açık-seçik göreceklerdir. Peygamber bunu çok açık olarak anlatmaktadır. (Bkz. Buhari, Tefsir / 55-1,2, Tevhid/ 24; Müslim, iman/296,297; Tirmizi, Cennet / 3; ibn Mace, Mukaddime / 13; Ahmet -İbn Hanbel, 4/411. Bir başka hadis için bkz. Buhari, Tefsir/4-8; Müslim, iman/302; Ebu Davud, 4729 ve 4730 no.lu hadis; Tirmizi, Cennet/15; Ahmed İbn Hanbel, 2/275, 293...)

Peygamber "bulutsuz bir havada, öğleyin GÜNEŞ nasıl açık, seçik görülürse ve ayın ondördünde AY nasıl kuşku götürmeyen bir açıklıkla görülüyorsa Allah'ın da öyle açık ve seçik olarak görüleceğini" anlatmakta arkadaşlarına. Konu için ayrıca bkz. "Cennet"

Demek ki, sağlam kabul edilen hadislerin açık anlatımlarına göre: Peygamber, Allah'ın Kendisinin, "görülebilen" bir varlık olduğunu anlatıyor. Yine de konu, yorumcular arasında tartışmalı.

Evren Yaratılmadan önce Allah ve Arş'ı:

-"Hiçbir şey yokken Allah vardı ve ARŞ'ı (tahtı) SU üzerindeydi":

Bu, bir hadistir. Yani Peygamber anlatıyor. (Bkz. Buhari, Bed'ü'1-halk /l) "Allah"ın "gökleri ve yeri (altı günde) yarattığında, ARŞ'ının SU üzerinde olduğu", Kur'an da da (Bkz. Hûd Suresi, ayet: 7.) anlatılmakta. Hadislerde, daha ayrıntılı anlatımlar da yer alıyor: Peygamberle bir arkadaşı (Ebu Rezin) arasında şöyle bir konuşma geçmekte:

-Ey Tanrı Elçisi! Yaratıklarını yaratmadan önce Rabb'imiz (Allah) neredeydi (nasıl bir durumda bulunuyordu)?

-Buluttaydı ("fi amain"). Altında ve üstündeyse HAVA bulunuyordu. Orada hiçbir yaratık yoktu. O'nun ARŞ'ı da SU üzerindeydi. ("ARŞ"=Taht saray. Bkz. "Arş".)

-Bu hadis için bkz. Tirmizi, Tefsir/12, c. 5, s. 288, hadis no: 3109; İbn Mace, Mukaddime/13, c.l., s. 65, hadis no: 182 ("bulut" demek olan "ama" ve hadisin yorumu için aynı sayfada alttaki nota bkz. Ahmet İbn Hanbel, 4/11,12.)

Bu hadiste Davud Peygamberin de Tanrı'ya şöyle seslendiği anlatılır:

-"Subhan'sın Sen ey Allah. Tanrı'msın, Arş'ın üzerine yükseldin..." (Bkz. Darimi, Mukaddime / 32, s. 97.)

İslam Peygamberi anlatıyor:

-"Allah Arş'ının üstünde, Arş'ı da, göklerin üstündedir..." (Bkz. Ebu Davud, Kitabu's-Sünne, c. 5., s. 95, hadis no: 4726.)
Allah konusunda yanlış söz söyleyen bir Arap köylüsüne, Peygamberin: "-Vah sana! Allah'ın ne olduğunu bilir misin sen?" dedikten sonra Allah konusunda bilgi verirken yukarıdaki bilgiyi de verdiği yansıtılıyor hadiste.

"Allah" ın "Dünya Göğü" ne (Birinci Kat Göğe) inmesi: Şaban Ayının Onbeşinde:

-"Şaban ayının onbeşinin gecesinde Allah, dünya göğüne iner; Kelb Kabilesi'nin koyunlarının tüylerinin

sayısından bile çok sayıda kimseyi bağışlar." (Bkz. Tirmizi, Savm/39., s. c.3,116, hadis no: 739; İbn Mace, Ikametü's-Salat/191, c. 1., s. 444, hadis no: 1389.)

-"Şaban'ın onbeşinin gecesi olduğunda Allah, güneş batınca dünya
göğüne iner; '-benden bağışlanmasını isteyen yok mu, bağışlayayım; rızık isteyen yok mu rızık vereyim; hasta olan yok mu, iyileştireyim...' diye seslenir. Tanyeri ağarana dek..." (Bkz. İbn Mace, İkametü's-Salat, c.l., s. 444, 1388 no.lu hadis.)

Allah, Dünya Göğüne Her Gece iner:

Peygamber şöyle de açıklar:

-"Tanrımız, gecenin son üçte biri kaldığında dünya göğüne iner; "Dua eden yok mu duasını kabul edeyim? Benden isteyen yok mu istediğini vereyim? Benden bağışlanmasını isteyen yok mu bağışlayayım? Diye seslenir." (Buhari, Teheccüd/14; Müslim, Salatu'l-Müsafirin/168-172, hadis no: 758; Ebu Davud, Sünnet/21, hadis no: 4733.)

Tanrı'nın "dünya göğüne inmesi"nin anlamı nedir?

Hattabi diyor ki: "Selef uleması (eski din bilirleri) ve fıkıh imamları bu tür açıklamaların sözlerinin olduğu gibi alınıp benimsenmesi, tevil yoluna gidilmemesi gerektiği görüşündedirler. Bilgilerinin bu tür açıklamaları kavramakta yetersiz olduğunu biliyorlar da ondan...". (Bkz. Mea-limu's-Sünne, Sünenü Ebi Davud'un hamişi, 4733 no.lu hadisin notu. c. 5., s. 101.)

Allah' in Gökleri Elinde Tutması:

Hacc Suresinin 65. ayetinde, Allah'ın, "yerin üzerine düşmesin (ve insanları ezmesin) diye GÖĞÜ TUTTUĞU" anlatılıyor. Fatır Suresinin 41. ayetinde de, Allah'ın "yok olmasınlar diye GÖKLERLE YERİ TUTTUĞU" anlatılıyor. Bkz. "Gök"

Allah'ın "gökler"le "yer"i nasıl tuttuğuna ilişkin ayrıntılı bilgi, ne ayetlerde yer alıyor, ne de Peygamber anlatıyor. Ama Kıyamet gününü nasıl tutacağı ayrıntılı biçimde anlatılıyor.

"Kıyamette, Allah, Gökleri ve Yeri Parmaklarıyla Tutacak" :

"Allah"ın "parmak"lan, "GÖK"ler ve "YER":

Kitap ehlinden bir adam bir yahudi din biliri,

-"Ey Ebe'l, Kasım (Peygamber)! Allah, gökleri bir parmağıyla, yerleri (yedi kat yeri) bir parmağıyla, ağacı ve toprağı bir parmağıyla, öteki yaratıkları da bir parmağıyla tutar ve Melik (hükümdar) Benim! der."

Olayı, Peygamberin arkadaşlarından Abdullah ibn Mes'ud aktarmakta. Abdullah der ki: "-Peygamberin güldüğünü gördüm anlatılanlardan dolayı. Azı dişleri belirinceye dek gülmüştü Peygamber. Ve Peygamber ayetten 've ma kadurellahe hakke kadrihi'yi (Allah'ı yeterince takdir edemediler) (Hacc: 74, Zümer: 67) okumaya başladı." (Bkz. Müslim, Kitabu Sıfati'l-Münafıkın/21 c.3., s. 2147, hadis no: 2786; Tirmizi, Tefsir / 41, c. 5.,, s. 371, hadis no: 3238.)

Hadisin yukarıdaki biçiminde, Allah'ın gökleri, yeri ve öteki yaratıkları parmağıyla tutmasından sözedilirken zamanı belirtmiyor. Ancak, yine Müslim'de, Buhari'de ve öteki hadis kitaplarında yer alan bir başka biçimde zaman belirtiliyor Kıyamet günü. Peygamberin gülüşünün, ya-hudinin sözlerini onaylar nitelikte olduğu da açıklanıyor. Yani Peygamber, yahudinin yukarıda sunulan anlamdaki sözlerini dinledikten sonra: "-Doğrudur!" deyip onaylamış oluyordu. (Bkz. Buhari, Tevhid/19,26, 36, Tefsir/39-2; Müslim, Kitabu Sıfati'l-Münûfıkin / 19, hadis no: 2786.)

Hadisin Tirmizi'de yer alan biçimine de, Allah (Kıyamet günü) evreni parmaklarında şöyle tutacak:

Beş parmaktan:

-Birinci parmakta: Gökler

-İkinci parmakta: Yer

-Üçüncü parmakta: Sular

-Dördüncü parmakta: Dağlar

-Beşinci parmakta: Öteki yaratıklar.

Hadisi aktaranlardan Muhammed İbn Salt, anlatırken önce küçük parmağını gösteriyor. Sonra sırasıyla baş parmağa kadar geliyor. Yani, Allah'ın gökleri yeri, sulan, dağlan ve öteki yaratıkları beş parmağında nasıl tutacağını öyle gösteriyor. Daha doğrusu nasıl anlatıldığını öyle ak-tanyor. (Bkz. Tirmizi, Tefsir 41, c. 5., s. 371, hadis no: 3240.)

Buhari'de, Müslim'de ve Tirmizi'de bu hadis, Zümer Suresinin 67. ayetinin tefsiri olarak yer almakta. Bu ayetin başından bir parça yukarıda sunulmuştu. Tamamının anlamı şöyledir:

"-Onlar Allah'ı yeterince bilip değerlendiremediler. Bütün yeryüzü, Kıyamet günü, O'nun *avucundadır.* Gökler de O'nun sağ elinde durulmuş olacaktır. Subhan'dır. (Yüce'dir) O. Onların ortak koşmalann-dan da münezzehtir." (Zümer: 67.)

"Gizli Hazineyken..."

Allah, Peygamberin diliyle anlatıyor:

-"Bilinmeyen bir hazineydim bilinmek istedim; o nedenle yaratıkları yarattım. Kendimi tanıttım ve beni tanıdılar."

Özellikle gizemciler kesiminde çok ünlü bir hadistir. Ama ibn Tey-miyye, "-Bu hadisin ne sağlam, ne de zayıf bir senedi bulunduğunu biliyorum" diyor Zerkeşi, Hafız ibn Hacer, Süyûti ve başkaları da benzer şeyi söylüyorlar ve hadisin "sened"inin bulunmadığını yazıyorlar. Ali el Kari ise; sözlerinin hadis olmadığını, ama anlamının doğru olduğunu ve Zariyat Suresinin 56. ayetinin anlattığına uyduğunu (bu ayetin anlamı: "cinleri ve insanları, beni tanısınlar, bana kulluk etsinler diye yarattım") yazar. (Bkz. İbnü'l-Cevzi, Keşfu'1-Hafa, c. 2., s. 173, Beyrut, 1985 hadis no: 2016; Ali el Kari, el Mesnu, Beyrut, 1984, s. 141, hadis no: 232.)

"O'nun Kendine Sığınmak":

Korkulacak durumlar karşısında Peygamberin şöyle dediği bildirilir:

-"Eûzü bi vechike = Senin 'Vechine' sığınırım!" (Örneğin bkz. Buhari, Tefsir/6-2, i'tisam/11, Tevhid / 16-45; Tirmizi/7, hadis no: 3065.)

"Vech", sözlük anlamıyla "yüz" demekse de, Allah için "yüz"ü uygun bulmayan yorumcular gerek Kur'an'da, gerek hadislerde yer alan kimi "vech"lere, "ZAT' diye anlam verirler. "Kendi" demek. Buna göre, Peygamber sığınırken şöyle demiş oluyor:

-"Allah'ım, bu tür kötü durumlardan Senin Kendine sığınırım!"

"Allah" ın Kendi Üzerinde Düşünmek":

-"Allah'ın yaratıktan üzerinde düşünün, ama Kendi üzerinde düşünmeyin!"

Peygamber böyle bir şey söylemiş midir?

Kimilerine göre: "-Evet!" Kimileri de Peygamberin kendisinin değil de, arkadaşlarının böyle söylediklerini aktarırlar. Ama genel olarak "hadis" olarak biliniyor. Bir aktarılışa göre: Peygamberin bir gün arkadaşlarından bir kesimin yanına çıkar. Bakar ki, Tanrı'nın yaratıkları üstüne bir düşünceye dalmışlar. O zaman Peygamber şöyle konuşur:

"Allah'ın yaratıkları üstüne düşünün. Ama *Allah'ın kendisi* üstüne düşünmeyin. (Kafa yormayın.) Çünkü Rabbimiz bir MELEK yaratmıştır ki, ayaklan yedi kat yere ulaşmış başı da en üst göğü geçmiş durumda, iki ayaklarıyla topukları arasında, 600 yıllık uzaklık var. iki topuklarıyla ayak altı çukurları arasında uzaklık da bir o kadar. Yaratan (Allah), elbette ki daha büyüktür. (Onun için kafa yormayı bırakın.)"

-İbnü'l-Cevzi diyor ki, "bu hadisin senetleri zayıftır. Ama hepsi bi-raraya geldiğinde güç kazanıyor. Hadisin anlamı doğrudur." (Bkz. Keşfu'1-Hafa, cb 1., s. 371-372.)

B- Allah'ın "Sıfat"ları:

هُوَ اللَّهُ الَّذِي
لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾
هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ
الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾
هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ يُسَبِّحُ
لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

Anlamı:
(Diyanet'in)
O, görüleni de görülmeyeni de bilen, kendisinden başka Tanrı olmayan Allah'tır. O, Acıyıcı olandır (Rahman), Acıyan'dır. (Rahim). O, kendisinden başka Tanrı olmayan, Hükümran (Melik) çok kutsal (Kuddûs), esenlik veren (Selam), güvenlik veren (Mü'min), Görüp Gözeten (Müheymin), Güçlü (Aziz), buyruğunu her şeye geçiren (Cebbar), Ulu olan (Mütekebbir) Allah'tır. Allah, putperestlerin koştukları eşlerden münezzehtir. O, Vareden (Halik), güzel yaratan (Bari), yarattıklarına şekil veren (Müsavvir), *en güzel adlar* (el esmaul'husna) kendisinin olan Allah'tır. Göklerde ve yerde olanlar, O'nu teşbih ederler. O, güçlüdür (Aziz), Hakim'dir (Hikmetli). (Haşr Suresi, ayet: 22-24.)

Açıklama:
Yukarıdaki ayetlerde, "En Güzel Adlar" demek olan "El Esmau'l-Hüsna"dan kimileri yer alıyor. Bunlar Allah'ın "sıfatlar"dırlar da. Sayısı değişik olarak ileri sürülür. Sağlam kabul edilen hadis kitaplarında yer alan bu hadiste, bunların sayısının "99" olduğu ve bunları sayanların "cennete girecekleri" belirtiliyor. (Bkz. Buhari, Tevhid/12, Şurûd/68; Müslim, Zikir/5,6; Tirmizi, Deavat/82; İbn Mace, Dua: 10.)

Yukarıda yer alan "Rahman", hadiste Tirmizi'deki biçiminde, 2., "Rahim" 3., "Melik (mülk sahibi,hükümdar, kral)" 4., "Kuddûs (çok kutsal" 5., "Selam" 6., "Mü'min (güvenlik veren) 7., "Müheymin (kimine göre 'mü'min'in değişmiş biçimi, kimine göre 'Sadık', 'Koruyan', Görüp Gözeten' anlamında)" 8.,"Aziz (Güçlü)" 9., "Cebbar (buyruğunu her şeye geçiren, çok zorlayıcı)" 10., "Mütekebbir (Ulu, büyüklük gösteren)" 11., "Halik (Yaratıcı)" 12., "Bari (Yaratıcı)" 13., "Müsavvir (biçim veren)" 14., "Hakim (Hikmetli)" 47. ad (sıfat) olarak almakta. Bu "ad"lardan (sıfatlardan) kimi, Kur'an'da yalnızca bir kez geçer: "Müheymin" gibi. (Bu sıfat,

Maide Suresinin 48. ayetinde de geçer, ama Allah'ın sıfatı olarak değil, 'Kitab'ın sıfatı olarak...) Kimi yalnızca iki kez geçer. "Kuddûs" gibi. (Yukarıda, bir de, Cum'a Suresi'nin 1. ayetinde.) Kimi biraz daha çok, kimiyse pek çok kez geçer; Örneğin "Rahmen" 57, "Rahim" 113 kez geçmekte. Yukarıdaki ayetlerde yer almayan ve Kur'an'da pek çok geçen sıfatlar da var: "Alim" gibi. "Bilen" anlamındadır ve 161 kez geçer. "Semi" gibi. "işiten" anlamındadır ve 46 kez geçer. "Basir" gibi. "Gören" anlamındadır ve 51 kez geçer.

"Ad"lar (sıfatlar) için bkz. "Ad", "Sıfat".

V.

İSLAM "KELÂM"INDA "ALLAH"

A- Allah'ın Varlığı Nasıl Kanıtlanabilir?

İslam düşünürlerince genellikle benimsenen bölümlemeye göre:

-"Varlığı zorunlu" olan ("Vacibu'l-Vücûd") vardır.
-"Varlığı olsa da olur, olmasa da olur" olan ("Mümkinü'l-Vücûd") vardır.
-"Varlığı hiç olamaz" olan (Mümteni'u'l-Vücûd") vardır.

Birinciye örnek: Allah
İkinciye örnek: Allahın dışındaki her şey.
Üçüncüye örnek: Allah'ın tersi ya da bir başka Allah (Yani Allah'ın karşıtı da, bir başka Allah da hiçbir zaman olamaz.)

Şunlar ortaya çıkıyor:

-İlle de olmak, zorunluluk ("vücûb").
-Olabilirlik-olmayablirlik ("imkan").
-Hiç olamazlık ("imtina").

Bir de:

-Sonradanlık ("hudûs") var.

İslam "Kelam"cılarına göre: "Allahın dışındaki her şey" - ki, buna "masiva" ve "alem" de deniyor - Ben "mümkinu'l-vücûd"dur yani "varlığı, olsa da olur, olmasa da olur" türdendir; hem de sonradan"dır. Çünkü "olmayabilirdi", olması "ille de gerekli, zorunlu" değildi, ama "olmuş", "yokken" ve "sonradan" olmuştur. Allah yaratmıştır. Allah'ın bir "hikmet"ine dayalı olarak varlık kazanmıştır. Allah istemeseydi yaratmazdı. Yani Allah için bir zorunluluk değildir bu.

İşte "Allah"ın varlığı "kanıtlanırken İslam felsefe ve Tanrıbiliminde ("kelam"ında) en çok, "alem"in (Tanrı'nın dışındaki her şeyin) bu özelliğine dayanılır. Başvurulan iki yol:

-"Âlem"in "sonradanlığı" yoluyla Allah'ın varlığını kanıtlamak.
-"Âlem"in "olması"nın da "olmaması"nın da "olabilirliği" ele alınarak Allah'ın varlığını kanıtlamak.

l- "Sonradanlık" ("Hudûs") Yolu:

"Âlem, 'sonradan olma'dı ('hadis').

Her 'sonradan olan'ın da bir yapıp ortaya koyanı ('Muhdis') vardır.

Öyleyse 'Âlem'in de hiç yokken 'sonradan' ortaya koyanı vardır.

İşte bu 'sonradan ortaya koyan', Allah'tır."

Yani; dağlarıyla, ırmaklarıyla, cansızı, bitkisi, hayvanı ve insanıyla bu yeryüzü, güneşi, ayı ve yıldızlarıyla şu gökyüzü, kat kat gökler, daha önce hiç yoktuysa ve meydana çıkması "sonradan"sa, bir VAREDİCİ'si, olmadan "var" olmuştur? Belli ki bir "Varedici"si vardır, işte o "Varedi-ci", Allah'tan başkası değildir.

Allah'ı kanıtlamanın bir yolu bu. "Hudus yoluyla kanıtlama" denir buna.

İyi ama, "Âlem"in, "sonradan" olmadığı, "başlangıcı"nın hiç bulunmadığı, hep öyle süregeldiği

("kadim-ezeli") olduğu söylenemez mi?

Bunu söyleyenler de var kuşkusuz.

Evrenin "sonradan" olduğunu savunanlara karşı, bu görüşü benimseyenler evrenin bir zaman "yok"ken "sonradan" varolmuş olabileceğinin kabul edilemez olduğunu ileri sürmekteler. Felsefe-Kelam kitaplarında, bu iki kesim arasında şu tür karşılaşmalar bulunduğu görülür:

-Evren (alem), hiç yokken, "sonradan" olmuştur ("hadis"tir).

-Olamaz.

-Neden?

-Hiçbir şey "yok"tan var olamaz. Bir temeli, bir "madde"si olur da, öyle var olur. "-Bir maddesi vardır, alem o maddeden yaratılıp ortaya kondu." dense, o zaman da: "-Peki o madde nasıl ortaya çıktı, o madde hangi şeyden hangi maddeden yaratıldı?" sorusu karşıya çıkar. Demek ki alem sonradan olmuş değildir, "kadim"dir.

-Allah'ın gücü her şeye yeter. Bir şeyi, hiçbir temeli maddesi olmaksızın yaratmaya da yetmiştir ve alemi "yoktan" yaratmıştır.

-Varsayalım ki öyle. Ama alem bir zaman "yok"ken nasıl olmuş da ve hangi şey yol açmış da "var" olmuş?
-Allah'ın "hikmet"i. Kimse "O'nun hikmeti"ni bilemez.

-Varsayalım ki, alem bir zaman "yok"ken, bir "neden"i, "hikmet"i olmuş da "var" olmuş. "Nedenlerin nedeni" ve var olması için gerekli olan her şey bulunduğunda zorunlu olarak var olmuştur, ilk ve asıl neden, Allah'tır. Ama Allah, "ezeli"dir. Âlem de O'nun eseri olduğuna göre, alem için de "ezelidir" demek gerekiyor. Çünkü alemin meydana gelmesi için "gerekli olan her şey ve bütün neden (el illetü't-tamme)" bulunsun da alem meydana gelmesin; düşünülemez. "Her şeyin ve bütün neden"in bulunduğunda daha "zaman" yoktur, ezelilik vardır, "İlk Neden"in, "Nedenler Nedeni"nin, tümüyle "zamansız, öncesiz, ezeli" olduğu kabul edildiğine göre, o sırada ortaya konulması, yaratılması gereken alemin de başlangıçsız, öncesiz, zamansız (kadim) olması gerekir. Bu durumda evren için "sonradan olmadır" nasıl diyebiliyorsunuz?

-İlk Neden (Yaratıcı), "ezel"de, evreni yaratıp ortaya koymak dilerken "O'nun iradesi", evrenin zaman içinde ve falanca zamanda meydana gelmesini sonuçlandıracak biçimde gerçekleşmiş olabilir. Yani Allah, "-Âlem zaman içinde (falanca zaman) meydana gelsin!" demiş olabilir. O, dilediği zamanı seçmekte "özgür"dür ("muhtar").

Tartışmalar böyle sürüp gider.

Konu için "kelam" kitaplarına (örneğin Celalüddin Devvani, istanbul, 1316, c.l., s. 47,165) bakınız.

Evrenin "sonradan" ("hadis") olduğunu kanıtlama çabasına girişilirken çok çeşitli biçimlerin sergilendiği görülür. Örnek:

Bakılır ki, gözle görülen, duyuların herhangi biriyle algılanan cisimleri, bu cisimlerin aldığı biçimleri, gelip geçici durumların önce yokken sonradan ortaya çıkmaktalar, yıpranmaktalar, değişmekteler, yokolmak-talar. Bütün bunlar, varlıklarının "sonradan" ve bir "yaratma ürünü" olduğunu gösterir. Yaratan'sa Allah'tır.

Evren her şeyiyle birlikte değişmektedir. Değişken dansa "öncesiz'" ve "sonrasız" olamaz. Öyleyse evren (alem) de "öncesiz ve sonrasız" değildir, bir "illet"in, bir "tam neden"in sonucudur. Nedenler Nedeni'yse Allah'tır.

İbrahim Peygamber, En'am Suresinin 74. ve onu izleyen ayetlerinde anlatıldığı gibi, "yıldız"ı görmüş, "Tanrı'm" demiş sonra vazgeçmiş. "Ay"ı görmüş "Tanrı'm" demiş, sonra vazgeçmiş, "Güneş"i görmüş "Tanrı'm" demiş, yine vazgeçmiş. Bunlara "Tanrı" demekten neden vazgeçmiş? Bunların "ufûl" ettiklerini

"kayıp gittikleri"ni, yani "değişir" olduklarını görmüş de ondan. Neden ki, Allah değişmez. Değişen de Allah olamaz. Çünkü değişen "sonradan" olmadır. Allah'sa "öncesiz" ve "son-rasız"dır. Allah için, böyle olmaktan başka türlüsü düşünülemez.

Özet olarak ve genellikle böyle anlatılır. (Bkz. Seyyid Şerif Cürcani, Şerhu'l-Mevakıf; Celaluddin Devvani ve öteki kelam kitapları. Ayrıca bkz. Bekir Topaloğlu, Allah'ın Varlığı, Diyanet yayınları.)

2-Olabilirlik-Olmayabilirlik (İmkan) Yolu:

Âlem için: "-İlle de olması gerekiyordu, zorunluydu"denemez. Ne var olması için, ne de var olmaması için "olamaz" denir. Yani, var da olabilir, yok da olabilir. Böyle olunca da, "olması" için bir zorunluluk yokken olduğuna göre, varlığını sonuçlandıran bir "illet", bir "Tam Neden" olma-lı-dır. Bir ortaya koyan bulunmalıdır. İşte bu Neden, "Nedenler Nedeni", Allah'tır. Yani, Allah olmasaydı, alem, durup dururken "var" olamazdı.

Kelam kitaplarında şöyle denir:

-Âlem mümkin'dir (yani olması da olmaması da zorunlu ya da imkansız değildir). Böyle olan her şey için bir "imkan veren" vardır. Demek ki aleme de imkan veren, varlık veren vardır. İşte O, Allah'tır. Allah'ın kendisi için böyle bir şey söz konusu olamaz. Yani: "-Allah'ı da var eden bulunmalıydı." denemez. Çünkü Allah'ın varlığı kendilidedir ve yokluğu "muhal"dir, düşünülemez.

3- Başka Yollar:

Allah'ın varlığını kanıtlamak için çok çeşitli yollar ileri sürülür. Bu yollardan kimi karmaşıktır, "felsefe"nin etkisiyle ve felsefeyi dinsel kavranılan savunmada kullanma çabalarıyla geliştirilmiş, sıradan halkın kolayca kavrayamayacağı biçimlerde kalıplaştırılmıştır. Kimiyse, düzdür, sıradan halkın kolayca anlayabileceği türdendir. Karmaşık yollarla Allah'ı kanıtlama çabalan, "kelam" kitaplarını doldurmuştur. Sayısız kapısı olan, kapılan tek tek açılıp içine girildikten sonra çıkış kapısının nerede olduğu bilinemeyen, şaşırılıp kalınan büyük bir binanın durumuna dönüştürülmüştür. Ünlü tasavvufçu Muhyiddin İbnü'l-Arabi (ölm. 1240) bile, evrendeki hiçbir şeyle, "Allah"ın Kendisini dile getiren bir anlatımın ortaya konamayacağını belirttiği halde, söz konusu karmaşık yola girişmekten kendini alamamakta, "Vacib"i, yani "Allah"ı "is-bat" için 5 yoldan sözetmekte, birincide "varlık" demek olan "VÜ-CUD"u, ikincide "Akl"ı, üçüncüde çeşitli anlamları yanında "Kendi" demek olan "NEFS"i, "NEFES"i, dördüncüde, "CİSM"i ve beşincide "varlığını başkasına, bir cisimle bağlı olarak sürdüren, kendi başına var olamayan" renk, koku, tat... gibi şeylere ad olarak verilen "ARAZ"ı ele olarak Allah'ın varlığını kanıtlama çabasını göstermekte. (Bkz. Muhyiddin İbnu'l-Arabi, el BulğaFi'l-Hikme, İstanbul, 1969, yayın. Nihat Keklik, varak 121-130.)

Allah'ın, varlığını kanıtlama konusunda genellikle karmaşık olmayan, düz yol seçilir. Şöyle:

-"Şu göklere, yıldızlara, şu yeryüzüne, dağlara, (aşlara, ağaçlara, çeşitli bitkilere, hayvanlara, insanlara, şu insandaki yapıya, şu yapının işleyişine, düzenine, şu renklere, şu uyuma, şu dengeye, şu şaşılasılıklara... bakın. Bunlar kendiliğinden olabilir mi? Bunları Yaralan, ortaya koyan vardır. Her yapının bir ustası olduğu gibi. İşte O, Allah'tır."

"-Evreni, düzenini, yapısını yarattıktan sonra, bu düzeni ve varlığı sürdüren gücün varlığı apaçık ortada. Yoksa gelişen, değişen biçim ve durumlar akışında her şey nasıl dengede durabilir?"

Bu ve benzeri anlatışlarla dile getirilen Allah'ın varlığı

Allah'ın varlığını kanıtlama çabaları, tarih boyunca süregelmiştir. Yahudi, Hıristiyan ve İslam Tanrıbilimcileri, çağa, düşünsel gelişmelere göre çeşitli yollar önermişlerdir. Yahudi Tanrıbilimcilerle, Müslüman Tanrıbilimciler eski felsefe ve mantıktan olabildiğince, benzer nitelikte yararlanmışlardır bu konuda. (Yahudi Tanrıbilimcilerinden en önde gelen ve 1135-1205 yıllarında yaşamış bulunan Musa ibn Meymun'un bu alandaki çabası için bkz. Delaletü'l-Hairin, yay. Hüseyin Atay, s. 231-273 ve öt.)

B- Allah'ın Kendisini Olduğu Gibi (Künhünü) Bilip Kavramak Mümkün mü?

Soru, daha kısa olarak şöyle de sorulabilir:

-Allah, tam olarak bilinebilir mi?

Bu soruya, genellikle verilen karşılık: "-Hayır!"dır.

Kur'an yorumcuları, En'am Suresinin 91. ayetindeki: "Onlar, Allah'ı yeterince değerlendiremediler" anlamındaki anlatımı, "-Allah'ı yeterince bilemediler." biçiminde yorumlayanlar bulunduğunu aktarırlar. Örneğin ayete, bu anlamı vermekte. (Bkz. F. Razi, c., 1., s. 72.) Tasavvuf kitaplarında, "-Subhan'sın (Yüce'sin) Tanrı'm! Seni yeterince bilemedik!" anlamında bir hadis aktarılır. Celalüddin Devvani'nin "Adudiyye" şehrinde bu hadis ve "Allah'ın nimetleri üzerinde düşünün, ama kendisi hakkında düşünmeyin, çünkü siz O'nu tam anlamıyla bilemezsiniz!" anlamındaki hadis aktarıldıktan sonra ilk dizesi Ebubekir'e, ikinci dizesi Ali'ye ait olduğu bildirilen şu anlamdaki "beyt"e yer verilir:

-"O'nun tam kavranılamayacağını kavramak, O'nu kavramaktır. O'nun 'Zatı'ının sırrı'ndan söz etmekse, O'na ortak koşmaktır (şirk)".

(Devvani-Gelenbevi, İstanbul, 1316, c.l, s.176-177.)

Devvani, Allah'ı "künhü"yle, yani olduğu gibi tam anlamıyla bilmenin, kimilerine göre, "hiç gerçekleşmemiş" olduğunu, kimilerine göre de bunun gerçekleşmesinin "mümkün olmayacağını yazar, ikinci görüşü savunanlar arasında "Hüccetü'l-İslam"ı ve "İmamu'l-Haremeyn"i de gösterir. (Bkz. Devvani, aynı kitap, s. 173-175.)

C- Allah'ın Sıfatları Üstüne Tartışmalar:

Allah'ın "sıfat"lan konusunda, "felsefeciler"in görüşleri ayrı, "ke-lamcılar"ınki ayrı, "kelamcılar"dan da "Sünnet Ehli"nden olanlarınki ayrı, "Mutezile"ninki ayrı, "Sünnet Ehli"nden de "Matüridiler"inki ayrı, "Eş'ariler"inki ayrı olarak aktarılır. Ne var ki, aktarmalar da (rivayetler) hep aynı değildir. Kimlerin hangi görüşte olduklarını falanca "akaid" ki-
tabı ayrı aktarır, filanca kitap ayrı biçimde aktarır. "Asıl (temel) me-tin"lerde bir türlü aktarma ve açıklama yer alırken, bunların "şeriY'lerin-de, "haşiyelerinde, yani başkaları tarafından düşülen notlarda ve açıkla-malarda karşı çıkışların ve başka tür bilgilerin yer aldığı görülür. Kısacası, kimin hangi görüşte olduğunu kesin ve net olarak söylemek kolay olmamakta. Kelam kitapları, bu alandaki tartışmalarla dolup taşmakta.

Celalüddin Devvani'nin "Adudiyye" şehrinden:

"Kelamcılarla bilgeler (felsefeciler) arasında, Allah'ın 'Âlim (Bilen)' 'Kadir (Güçlü)' 'Mürid (Dileyen)' 'Mütekellim (Konuşan)" olduğu ve öteki nitelikleri de böyle taşıdığı konusunda herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Yalnızca şu noktalarda görüş ayrılıkları var:

-Allah'ın sıfatlan Kendisi'nin aynı mıdır?
-Allah'ın sıfatlan Kendisi'nin dışında mıdır ('Gayrı mıdır')?
-Yoksa, sıfatlar, Allah'ın ne aynı, ne de kendisi'nin dışında mıdır?

Mutezile ile felsefeciler birinci görüşte, kelamcıların cumhuru (çoğunluğu) ikinci görüşte, Eş'ari de üçüncü görüştedir." (Arapçasından aynen çevrilmiştir. Bkz. Devvani-Gelenbevi, İstanbul, 1316, c. 1., s. 259,260.)

Bu şehre not düşen (haşiye) Gelenbevi (Gelenbe'li İsmail, ölm. 1790) ise, "Kelamcıların cumhuru"nun ikinci görüşte olmadıklarını, yalnızca "Eşari'ler"in de üçüncü görüşte bulunmadıklarını, gerçekte "Eş'ari'-ler"in de "Maturidi'ler"in de üçüncü görüşü paylaştıklarını belirtir. (Bkz. Devvani-Gelenbevi, c. l., s. 261.) Mercani de bir not düşüyor, o da "Mutezile" ile "Felsefeciler"in aynı görüşte oldukları yolundaki açıklamaya karşı çıkıyor. "Mutezile'yle aynı görüşü paylaşan Hasan el Basri'den başlayarak ortaya çıkan 'Sonuncular'dır (Müteahhirin). " diyer. (Bkz. Devvani-Gelenbevi-Mercani, c. 1., s. 260.)

Ünlü "Emali" adlı kitabın yazan Siracuddin Ali de (ölm. 1173) iki "beyt"in de şöyle der:

"Allah'ın sıfatlan, Zat'ının (Kendisinin) aynı değildir. Kendisinden başka ve ayrı da değildir. Zat'ından (Kendisinden) ve işlerinden dolayı olan sıfatlarının tümü de KADİM'dir (önceleri ve sonraları yoktur) ve son bulmaktan uzaktır."

"Sünnet Ehli'nin görüşü: Allah'ın sıfatlan, kendisinin ne aynıdır, ne de başkasıdır. Bilgelerin (felsefecilerin) görüşü: Allah'ın sıfatlan, kendisinin aynıdır. Mutezile'nin görüşü: Allah'ın sıfatları, kendisinden başkadır. İbn Cemaa da böyle açıklar. Mutezi'leden ünlü aktarılışa göreyse, bu mezheb, Allah'ın sıfatlarını hiç kabul etmemektedirler..." (Ali el Kari, Şerhu'l-Emali, istanbul, 1985, Arapça, s. 20.)

Demek ki, "Allah'ın sıfatlan" olduğunu benimseyenlerden kimilerine göre bu sıfatlar Tanrı'nın kendisinden başka değildir, kendisinin aynıdır, kimilerine göre Tanrı'nın kendisi başkadır, sıfatlan başkadır; kimilerine göreyse, sıfatlar için ne "Allah'ın kendisinin aynıdır", ne de "Allah'ın kendisinden başkadır" denebilir. Sünnet Ehli'nin genellikle benimsediği görülen görüş sonuncu görüştür.

Peki nelerdir Allah'ın sıfatları?

Sıfatlardan kimi, Allah'ın "Zat"ından (Kendinden) dolayıdır, bunlara "Zati Sıfatlar (Sıfat-ı Zatiyye)" denir. Kimileri de "iş"lerinden dolayıdır, bunlara da "Sıfat-ı Fi'liyye)" denir:

1- Allah'ın Zati Sıfatları:

Bu sıfatlardan biriyle Allah'ın varlığı, dile getirilir: "Vücûd". Anlamı: Varlık. Allah, "Vacibu'l-Vücûd"dur. Yani, "var olmaması düşünüleme-yen, var olması zorunlu, varlığı kendinden olan"dır.
Öteki sıfatların da kimileriyle Allah'ın "ne olmadığı" dile getirilir. Bunlara "Selbi (olumsuzluklu) sıfatlar (Sıfat-ı Selbiyye)" denir. Kimile-riyse Allah'ın "ne olduğu"nu dile getirir. Bunlara da "Sübûti (olumluluk-lu) sıfatlar (Sıfat-ı Subûtiyye)" denir.

a) Selbi Sıfatlar:

Şunlar olarak bilinir:

-KIDEM: Öncesi olmamak. Allah'ın, "Kadim"dir. Yani "öncesi olmayan" bir varlıktır.

-BEKA: Sonrası olmamak. Allah, "Baki"dir. Yani, "sonu, sonrası olmayan" bir varlıktır.

-KIYAM Bİ NEFSlHİ: Kendininkine yeterli olup var olmak için bir başkasına bir yere dayanma gereksinimi olmamak. Allah, "yeri-yurdu ve dayanağı olmayan" bir varlıktır.

-VAHDÂNİYYET: Bir-Tek olmak. Allah "hiçbir şeyi başkasıyla paylaşmayan ortağı olmayan" bir varlıktır.

-MUHALEFETUN LİL HAVÂDlS: Sonradan olanlara, yamuklara, benzer nitelikte olmak. Allah "Kendisinin dışındakilere hiçbir biçimde benzemeyen" bir varlıktır.

b) Subuti Sıfatlar:

Bunlar da şöyle yedi olarak sayılır:

-HAYAT: Diri olmak. Allah, "Hayy"dır, yani "Diri"dir.
-İLİM: Bilmek. Allah, "Alim"dir, yani "Bilen"dir.
-SEMİ: İşitmek. Allah, "Semi"dir, yani "İşitici"dir.
-BASAR: Görmek. Allah, "Basir"dir. Yani: "Gören"dir.
-İRADE: Dilemek. Allah, "Mürid"dir. Yani "Dileyen"dir.
-KUDRET: Güç. Allah, "Kadir"dir. Yani "Güçlü"dür.
-KELÂM: Konuşmak, söz söylemek, söz. Allah, "Mütekellim"dir. Yani "Konuşan"dır.

Allah' ın Bilgisinin Genişliği ve Değişmezliği:

-Allah'ın bilmesi nasıldır?

Bu soruya nasıl karşılık verilmesi gerektiği, önce "kelamcılar"la "felsefeciler" arasında, sonra da "kelamcılar"ın birbirleri arasında tartışmalıdır, ilgili kitaplarda, oldukça geniş bir yer tutagelmiştir bu tartışma.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

Anlamı:
Görmez misin ki, Allah, göklerde olanları da, yerde olardan da bilir. (Mücadele Suresi, ayet: 7.)

اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ
وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾ سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ
وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾

Anlamı:
(Diyanet'in)

Allah, her dişinin rahminde taşıdığını, rahimlerin düşürdüğünü ve alıkoyduğunu bilir. O'nun katında her şey, bir ölçüye göredir. Görüleni de, görülmeyeni de bilen, yücelerin yücesi olan Allah'a göre, aranızdan sözü gizleyen ile açığa vuran ve geceye bürünerek gizlenip gündüzün ortaya çıkan arasında fark yoktur. (Ra'd Suresi, ayet: 8-10.)

Allah'ın "görüleni de görülmeyeni de bildiği" şu ayetlerde de bildirilir: En'am: 73; Tevbe: 94, 105; Mü'minûn: 92; Secde: 6; Zümer: 46; Haşr: 22; Cum'a: 8; Teğabün: 18.)

"Görülen", "şehadet", "görülmeyen" de "ğayb" sözcüğüyle yer alıyor ayetlerde. "Şehadet"in sözlük anlamı "hazır olmak"tır, ama burada "hazırda olan" anlamındadır. Yani Allah, "hazırda olanı da olmayanı da bilir."

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ
وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ
فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ
وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾

Anlamı
(Diyanet'in)
Ey Muhammed! Ne iş yaparsan yap, ona dair Kur'an'dan ne okursan oku, ey insanlar, ne yaparsanız, yaptıklarınıza daldığınız anda, mutlaka biz sizi görürüz. Yerde ve gökte hiçbir zerre Rabbinden gizli değildir. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü şüphesiz apaçık bir kitap'tadır. (Yunus Suresi, ayet: 61.)

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ
وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا
وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾

Anlamı:
(Diyanet'in)
Kıyamet saatini bilmek, ancak Allah'a mahsustur. Yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir, kimse yarın ne yapacağını bilmez ve hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Allah, şüphesiz, Bilen'dir, her şeyden Ha-berdar'dır.(Lokman Suresi, ayet 34.)

Allah'ın her şeyi "bildiği", başka ayetlerde, ayrıca hadislerde de açık olarak anlatılır.

Öyleyken islam düşünce dünyasında Allah'ın "bilgi"si, "nasıl" ve "ne genişlikte" olduğu üzerinde çok durulduğu ve tartışıldığı görülür.

-"Allah, evrendeki ayrıntıları da bilir mi?"

"Felsefecilerden (İslam felsefecileri de içinde), ünlü karşılığa göre:

-"Hayır!"

Aktarılagelen odur ki, felsefecilere göre, de "Allah, her şeyi bilir." Ama Allah'ın "bilgi"si geneldir, "tümel"dir ("külli"). Allah, her şeyi genel ve bir BÜTÜN olarak bilir. "Maddi cüz"iyyat" denen "nesnel ayrıntılar"!, tek tek ayrıntılar biçiminde (ala vechi'l-cüz'i) bilmez. Çünkü bilmiş olsa, Allah'ın "bilgi"sinde "değişme" ölür. Oysa "değişme", Allah'ın kendisi için nasıl söz konusu olamazsa, "bilgi"si için de söz konusu olamaz. Kitaplarda örnek de veriliyor: Varsayalım ki Ahmet bir yerde bulunduktan sonra çıkmıştır. Ahmet o yerde bulunurken, Allah onu orada biliyordur. Ahmet oradan çıktıktan sonra da Allah onu orada var bilmiş olsa, bu "yanlış bir bilgi", daha doğrusu "bilgisizlik" olur. Çünkü Ahmet artık orada değildir. Oradan çıktıktan sonra Allah, Ahmet'in orada bulunmadığını bilmiş olsa bu kez de Allah'ın bilgisi değişmiş olur.

Allah için ne "bilgisizlik" ne de bilgisinde bir "değişme" söz konusu olabilir, öyleyse, Allah'ın bilgisi, Ahmed"in falanca yere falanca zaman girmesi, filanca zaman çıkması, Mehmed'in filanca zaman filanca durumda bulunması gibi ayrıntılı ve zamanlı olayları, durumları tek tek içine almaz. Felsefecilerin, işte bu görüşte oldukları aktarılır. Ama kelamcılar arasında, felsefecilerin ne dedikleri, ne demek istedikleri konusunda da tam bir anlaşma bulunduğunu söylemek güçtür. (Bkz. Devvani-Gelenbevi-Mercani-Hal-hali, İstanbul, 1316, c., 2., s. 5 - 75.) Geniş bir bilgi için ayrıca Şerhu Mevakıf'a da bkz.)

Kelamcılara göre, Allah, her şeyi bütününü ve parçalarım, en küçük ayrıntıları da içini alacak biçimde "BİLİR". Ancak, Sünnet Ehli'nin genellikle benimsediği görüşe göre, Allah, "bilgi (ilim)" sıfatıyla, Mutezile görüşüne göreyse "Zat"ıyla bilir. (Kelam kitaplarına bkz.)

Allah'ın "görmesi" ve "işitmesi"yle ilgili görüşler de ayrı çerçevede.

Allah'ın Dilemesi ("irade"si)

Mutezile görüşüne göre Allah, insanlar için "kötü (şer)" şeyleri dilemez. Dilediklerinin hepsi "iyi"dir (hayr). Bu "zorunlu"dur da. Sünnet Ehli'nin benimsediği genel görüşe göreyse Allah, "iyi" şeyleri dilediği gibi, "kötü" şeyleri de diler. "Kul"da "kazanma" (kesb), Allah'ta da "yaratma" söz konusudur. İyiyi de, kötüyü de sevaplı şeyleri de, günahlı şeyleri de "yaratan" Allah'tır. "Kazanan"sa, "kul". (Akaid kitaplarına bkz.)

Allah' ın Konuşması

-Allah nasıl konuşur?

-Ve Allah'la nasıl konuşulur?

Anlamı:
(Diyanet'in)

Allah bir insanla ancak *vahiy suretiyle veya perde arkasından konuşur.* Yahut bir elçi gönderir; izniyle dilediğine vahyeder. Doğrusu O, Yüce'dir. Hakim'dir. (Şûra Suresi, ayet: 51.)

Tirmizi'de ve ibn Mace'de yer alan bir hadis:

Cabir ibn Abdullah anlatıyor. Peygamberle Cabir arasında şöyle bir konuşma geçer:

-Ne o Cabir, seni üzgün görüyorum.

-Babam şehid oldu ey Tanrı Elçisi. Uhud savaşında öldürüldü. Arkasında da kan, çoluk,çocuk ve bir sürü borç bıraktı!

-Babanın Allah'a nasıl kavuşup nasıl konuştuğu müjdesini vereyim mi?

-Evet!

-Allah, hiçbir insanla perde arkasının dışında konuşmuş değildir. Ama senin babanla arada hiçbir perde olmaksızın konuştu. Babana: "-Kulum! İste, ne istersen vereyim!" dedi. Baban da: "-Beni diriltmiş olsan, ikinci kez senin uğrunda şehid olurum." deyince Allah şu karşılığı verdi: "-bir daha oraya (dünyaya) döndürülemeyeceğine ilişkin söz verdim." Baban la şöyle dedi: "Öyleyse Tanrı'm! Arkamda bıraktıklarıma bunu bildir!" Tirmizi, c. 5, s. 230-231, hadis no: 3010; İbn Mace, c. l, s. 68, hadis no: 190, c. 2, s. 936, hadis no: 2800.)

وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾

Anlamı:
Ve Allah, Musa ile bir konuşma yapıp konuştu. (Nisa Suresi, ayet 164.)

Allah'ın Musa Peygamberle konuştuğu şu ayetlerde de anlatılır: A'raf: 143; 144.

Bir hadis:

"Allah, 'görünmesi'yle, 'konuşması'nı, Muhammed ile Musa arasında paylaştırdı: (Yani Muhammed'e göründü, Musa ile de konuştu.) Musa ile iki kez konuştu. Muhammed'e de iki kez kendini gösterdi." (Tirmizi, Tefsir/54, c. 5., s.' 394, hadis no: 3278.)

يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ

Anlamı:
..."Allah'ın sözü"nü değiştirmek isterler. (Feth Suresi, ayet: 15.)

Kur'an'da Allah'ın gönderdiği "kitab'lardaki sözler "Kelamu'llah (Allah'ın sözü)" diye nitelenir.

İşte "Allah'ın konuşması" böyle

Kelamcılardan Mutezile'nin görüşüne göre, Allah'ın ko-nuşması,"sözlerini, konuştuğu kimsede yaratması" biçiminde olur.

-Bir "Allah kelamı" olarak kabul edilen Kur'an, Allah'ın Kendisi gibi "Kadim" (öncesiz) mi, "yaratılma" (mahluk) ve "sonradan olma" (hadis) mı?

Sünnet Ehli genellikle birinci görüşü paylaşırlar. Ama "Hanbeliler"in dışında kalan kesimin görüşüne göre, "Allah'ın kelamı"ndan "kadim" olan, "ses ve harfler" değildir, özüdür, içeriğidir. Bu içeriğe "nefsi kelam" denk. İnsanlarda da bu vardır, insanın söyledikleri "ses ve harfler" biçimini almadan, önce kafasında bir düşünce bir tasarım biçiminde vardır. Allah'ın sözlerinin de insanlara iletilen "ses ve harfler"in ötesinde, bu ses ve harflerin dile getirdiği bir özü, içeriği vardır. Aktarılagel-diğine göre, Hanbeli'ler, Kur'an'ın, "ses ve harfler" biçimindeki kesiminin de "kadim" olduğunu "yaratma (mahlûk)" olamayacağını savunurlar. Sünnet Ehli'nin dışında kalan Mutezile mezhebinden olanlarsa "Allah'ın kelamı"na, Kur'an "ses ve harfler" biçimini aldığı zaman ancak "Allah'ın kelamı, Kur'an" denir, o da tümüyle "yaratılma"dır. (Allah'ın yarattıkları arasındadır.)

"Kur'an yaratılmadır, değildir" tartışması geçmişte, özellikle Abbasiler, özellikle Halife Me'mun (halifeliği: 813-833) döneminde çok geniş boyutlara ulaşmış kavgalara ve çok üzücü durumlara yol-açmıştır. Bilindiği gibi, Me'mun'u, Mutezile görüşlüler kendi kesimlerine çekmeyi başarmışlardı. Me'mun da Mutezile görüşünü herkese benimsetmek için 827 de, Kur'an'ın, "yaratılma (mahluk)" olduğunu kabul eden bir ferman çıkartıp yaymıştı. Bu görüşü kabul etmeyen de çok katı tutum göstermişti. Hanbeli mezhebinin başı, imamı olan Ahmed İbn Hanbel de bu görüşü kabul etmeyenler arasında bulunuyordu. (Bkz. Doç. Dr. Bahriye Üçok, Emeviler-Abbasiler, Ankara 1979, s. 115.) Ve aktarıldığına göre Ahmed ibn Hanbel bu yüzden, çok kötü işkenceler görmüştü. Konu için ayrıca bkz. "Kur'an".

2-Allah'ın "Fili Sıfatlar"ı:

-TEVKİN: Yaratmak. Allah, "Mükevvin, Halik, Bari"dir, yani "Yaratıcı"dır.

Allah'ın ne yaptığı, ne yapar olduğu, neler yapacağı ve yapabileceği üstüne Kur'an'da ve hadislerde çokça açıklamalar vardır. Ancak, Allah'ın bütün işlerini islam Tanrıbilimcileri, tek bir kavramda, "yaratmak" demek olan "tekvin"de toplamaktalar. Ne var ki, kelamcılar, "tekvin" konusunda da aynı görüşte birleşmiş değiller. Konu için bkz. "Yaratmak".

VI

ALLAH-EVREN, ALLAH-İNSAN VE TOPLUM İLİŞKİLERİ

A- Allah-Evren İlişkisi:
Allah'ın "yaratma"sı, vardır, "yönetme"si vardır, "denetleme"si ve "denetlettirme"si vardır. Allah, evreni yaratmıştır ve her an da yaratmaktadır (bkz. Rahman, ayet: 29.) Yaratmasına ilişkin ayetler için bkz. "Yaratmak."

l- Allah Evreni Nasıl Yönetir?

a) Yönetim, göklerden yere doğrudur.
b) Yönetimde, "melek"ler görev almakta:

يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ
يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ۝٥

Anlamı:

(Allah) "emr"i (buyrukla yönetilen işleri) Gökten yere (doğru) yönetir ("tedbir"). Sonra o "emr" (buyruğa uygun gelişmeler), uzunluğu, sizin sayı ölçünüze göre bin yıl olan bir gün içinde O'na çıkar. (Secde Suresi, ayet: 5.)

Açıklama:

Hadislerden ve Kur'an yorumcuların yorumlarından anlaşıldığına göre:

-İnsanların davranışlarının, yaptıklarının ve durumlarının da içinde bulunduğu evrendeki tüm işler, "gökten yere" (yukarıdan aşağıya) doğru yönetilir. Yöneten, Allah'tır. Ve meleklerle yönetir.

-Gökle yer arasında insanların bildikleri yıl hesabıyla 500 yıllık bir uzaklık vardır. Bu nedenle bir "iş"e ilişkin buyruğun yere inişi ile buyruğa göre gerçekleşen gelişmenin göğe çıkışı (toplam) bin yılda olur. Göğe çıkarılan, "bir çeşit rapordur" denebilir. Raporu düzenleyen ve ileten meleklerdir.

Mearic Suresinin 3. ve 4. ayetlerindeyse, "melekler"in, ve "ruh"un "çıkma"larının, insanların bildikleri yıl hesabıyla elli bin yılda ancak gerçekleştiği bildirilir. Bir yerde neden "bin yıl", bir başka yerde neden "elli bin yıl" olarak bildirildiği yorumcular arasında tartışmalıdır ve çeşitli yorumlar ileri sürülmektedir. Yer ile gök, iki gök katı, tüm gök katlarıyla, Kürsi, Kürsi'yle Arş arasındaki uzaklığı açıklayan hadisler, konuya bir açıklık getirebilir. 500 yıllık uzaklık, yalnızca yer ile gök arasındaki uzaklıktır. Onun için buyruğun indirilişi ve ona uygun raporun çıkarılışı, toplam 1000 yıl ediyor. Bir de "birinci kat gök"ten öteler vardır. Sağlam olarak benimsenen hadislerde de belirtildiğine göre, iki kat göğün arasında da 500 yıllık uzaklık bulunmakta. Bir de göklerde Kürsi, Kürsi'yle Arş arasındaki uzaklık var. Buyruğun yere inişi ve ilgili raporun çıkışının "bin yıl"da gerçekleştiği bildirilirken, yalnızca yer ile birinci kat arasındaki uzaklık anlatılmıştır. Daha ötesi de olduğuna göre, "elli bin yıllık" uzaklıktan sözedilirken de işte o "ötesi" anlatılıyordun Böyle düşünülebilir. Kimbilir?

Bkz. "Gök", "gün", "melek".

2- Allah'ın Evreni Görüp Gözetmesi, Koruması

Allah, yarattıklarım, iradesine uygun olarak belirli bir düzende tutar. Bunun için görür, gözetir, tehlikelerden korur. Bütün bunlar da yine "me-lek'lerle olur. Bkz. "Melek".

B-Allah-İnsan İlişkisi:

İnsan da Allah'ın bir yaratığıdır. Kendisini "tanısın, kulluk etsin" diye yaratmış sorumluluk yüklemiş, tutum ve davranışlara göre ödüllendireceğini ya da cezalandıracağını bildirmiştir, insan evrende "onurlandırılmış" bir varlıktır. Ama Allah'ın buyrukları doğrultusunda davranmadığı zaman "çok alçak" bir duruma düşer. Allah, "yazıcı melekle-ri"yle, insanların tutumlarını, davranışlarım denetler. "Koruyucu melek-ler"iyle de tehlikelerden korur.

Konu için bkz. "insan", "melek".

ÖZET

Bu maddedeki ayetlerin, hadislerin ve yorumlarının dile getirildiklerinden anlaşılanlar şöyle özetlenebilir:
Allah: Evreni, her şeyiyle birlikte yoktan var eden varlık. "Allah" adı, islam dinbilirlerinden kimine göre, bu varlığın, hiçbir anlamı sözcükten türemiş olmayan özel adıdır. Kimine göreyse "tapınılan" anlamına gelen "ilah" gibi bir sözcükten türedikten sonra "Tanrı"nın "özel ad"ı olmuştur. Eski islam ulemasından, "Allah" yerine, "Tanrı", "Huda" gibi sözcüklerin kullanılmasına karşı çıkan olmamıştır. Karşı çıkanlar, yakın bir geç-mişe dayanır. Kur'an'ın ve hadislerin açıklamalarında "Allah" yerine "İlah" da dendiği açıkça görülür.
Allah'ın başka "adlar"ı (sıfatlan) da vardır. Bunlara, Kur'an diliyle "En güzel adlar" anlamına gelen "el Es-mau'l-Husna" denir. Kimi sağlam hadislerde bu "adlar"ın sayısının "99" olduğu belirtilir, İslam kelamcıları, "Allah'ın sıfatlan"nı bölümlere ayırırlar: "Allah'ın Kendisi"nden (Zat'ından) dolayı olan sıfatlarına "Zat Sıfatlan (Sıfat-ı Zatiyye)" "iş"lerinden dolayı olan sıfatlarına da "Fiil Sıfatlan (Sıfat-ı Fi'liyye)" denir. Zat sıfatları'ından Allah'ın hiçbir şeye benzemediğini dile getirenlere "Selbi (olumsuzluklu) Sıfatlar, (Sıfat-ı Selbiyye), nasıl bir varlık olduğunu dilegetirenlereyse "Subûti (olumlu-luklu) Sıfatlar" (Sıfat- Subutiyye) adı verilir. Birinciler şöyle sayılır: "Kıdem": Öncesizlik. "Beka": Sonrasızlık. "Kıyam Bi Nefsihi": Var olması için başkasına dayanır olmamak. "Vahdaniyyet": Bir olmak, başka ortağı bulunmamak. "Muhalefetun Lil Havadis": Yaratıklardan hiçbirine hiçbir yönden benzememek. İkinciler de şöyle sıralanır: "Hayat": Dirilik. "İlim": Tanrı'nın bilir olması. "Semi": Tanrı'nın işitir olması. "Basar": Tanrı'nın görür olması, "irade": Tanrı'nın dilemesi. "Kudret": Güç (Tanrı'nın gücü). "Kelam": Tanrı'nın konuşur olması, sözleri. "Fil Sıfatlan" da bir sıfatta toplanır: "Tekvin": Yaratmak (Tanrı'nın yaratması).
Allah'ın evreni ve evren içinde de insanları yarattıktan sonra görüp gözetmesi, koruyup kollaması, insanlara sorumluluklar yüklemesi ve denetlemesi vardır. Allah tüm yönetim ve denetim işlerini yaparken melekleri görevlendirir. Kimi melekler, "yazıcılar", kimileri de "koruyucular" olarak ve daha başka türlü görevler alarak Tanrı'nın buyruklarını yerine getirirler.

İnsanca bir yaşam dileğiyle...

maneviyatkütüphanesi
2016